

Lunds universitet

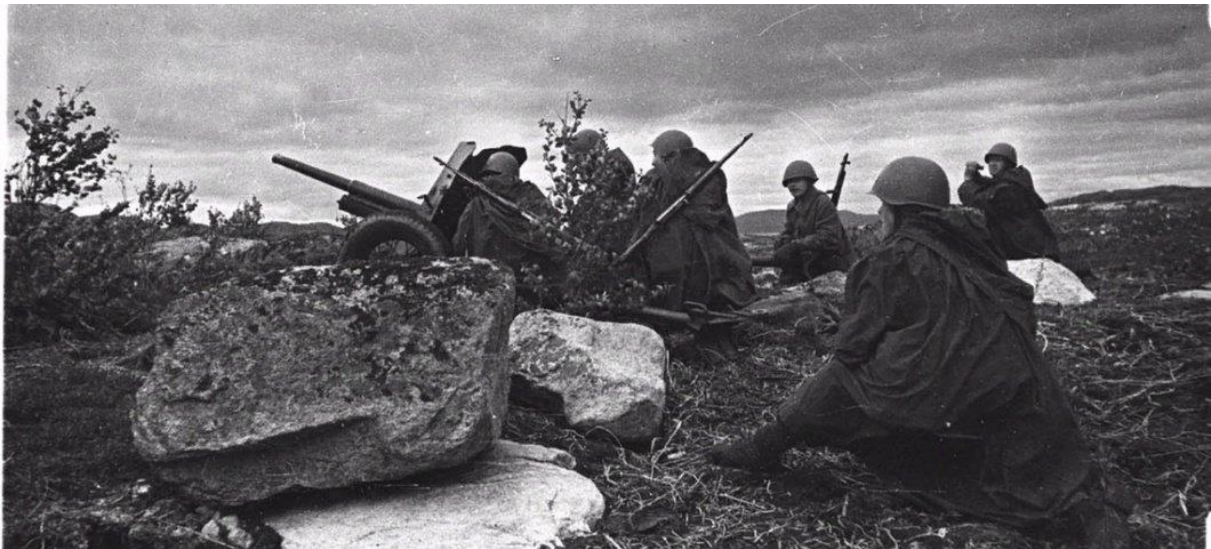
Historiska institutionen

HISK37

Examinator: Yvonne Maria Werner

Handledare: Henrik Rosengren

Datum: 13 Januari 2021

Bland finska barbarer och bolsjevikdivisioner

Berättelser om fortsättningskriget 1941–1944 i tre svenska tidningar.

Mikael Sturk

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte och frågeställning.....	3
1.2 Forskningsläge	4
1.3 Berättelseanalys som teoretiskt verktyg	6
1.4 Metod och material	7
1.5 Avgränsningar	9
1.6 Disposition.....	9
2 Press och krig – en historisk bakgrund	10
2.1 Den svenska pressen under kriget.....	10
Aftonbladet.....	11
Dagens Nyheter	12
Ny Dag	12
2.2 Två krig och en belägring	13
Vinterkriget.....	13
Fortsättningskriget.....	14
Belägringens början	15
Operation Iskra	15
Viborg-Petrozavodskoffensiven	16
3. Berättelsen från och bakifrån frontlinjen	17
3.1 Aftonbladet.....	17
3.2 Dagens Nyheter	22
3.3 Ny Dag	28
4. Analys	34
4.1 Berättelser om Finland	34
4.2 Berättelser om Sovjetunionen	36
4.2 Sammanfattning	38
5. Avslutande kommentarer	41
6. Källor och litteraturförteckning	42
6.1 Tryckta Källor	42
6.2 Litteratur.....	42
6.3 Webbresurser.....	42
6.4 Bilagor	43

1. Inledning

”Finlands sak är vår.” Detta är en slogan som fortfarande ekar i det svenska historiska medvetandet. Slagordet stammar från det sena 1930-talet, då Finland invaderas av Sovjetunionen i en konflikt som skulle komma att bli känd som vinterkriget. Sverige mobiliserade stöd och hjälp åt sin finska granne. Vapen och material skickades till fronten, svenska frivilliga tjänstgjorde i den finska armén, och finska barn fick skydd i Sverige. Vinterkriget avslutades med en dyrköpt sovjetisk seger som innebar att Finland blev tvunget att avträda stora landområden – där ibland Karelen – till den kommunistiska stormakten.

Denna uppsats intresserar sig dock inte för vinterkriget. Istället undrar jag hur saker och ting förhöll sig under fortsättningskriget. Sommaren 1941 invaderade Finland – tillsammans med Nazityskland – Sovjetunionen, och i september samma år stod finska trupper norr om den stora staden Leningrad (nuvarande Sankt Petersburg). ’Karjalan armeija’ – den finska Karelska armén – utgjorde den norra länken i en belägring som kostat upp till två miljoner sovjetmedborgare livet.¹ Men, frågar jag mig, vad visste och vad skrev svenska tidningar om denna konflikt medan den pågick? Var Finlands sak fortfarande vår? Denna uppsats har som mål att undersöka hur tre svenska tidningar rapporterade om kriget mellan Sovjet och Finland.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att undersöka svensk tidningsrapportering och bevakning av det så kallade fortsättningskriget mellan Finland och Sovjetunionen under åren 1941—1944. Fokuset ligger på tidningarnas berättelser - alltså hur de beskrev och konstruerade de undersökta händelserna. I synnerhet är det striderna på Karelska näset i samband med Leningrads belägring som står i centrum. Detta arbete undersöker tre svenska tidningar – *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Dag* – för att ta reda på vad som skrevs om kriget och belägringen. Givetvis kommer inte hela belägringen att behandlas, då den sträcker sig över mer än två och ett halvt år. Men nedslag kommer att göras kring specifika viktiga datum. Med utgångspunkt i dessa ämnar jag undersöka vilka berättelser som skapades om kriget, Sovjetunionen och Finland. Med hjälp av ett berättaranalytiskt grepp försöker jag tackla följande tre frågeställningar:

- 1) Vilka berättelser om de pågående händelserna finns det i materialet och hur kan dessa karaktäriseras?
- 2) Hur skiljer sig tidningarna från varandra i de berättelser de presenterar?
- 3) Går det att förklara varför berättelserna ser ut som de gör?

Den första frågeställningen rör kriget i sig, och de strider och slag som utkämpas. Här ingår även de aktörer – det vill säga de finnar/finska trupper och ryssar/sovjetiska trupper – som figurerar i det relevanta materialet. Hur konstrueras de och vad tillskrivs de för egenskaper och förmågor?

¹ Meinander, Henrik, i *Finland 1944: Mellan Hitler och Stalin*, s.29

Den andra frågan rör skillnaden mellan tidningarna. Hur skiljer de sig från varandra i de berättelser och de presenterar om händelserna och aktörerna? Finns det någon som agerar 'rätt' kontra 'fel'? Vad tillskrivs aktörerna för egenskaper eller förmågor?

Slutligen önskar jag att undersöka och förstå varför berättelserna ser ut som de gör. Är det en ideologisk bakgrund bakom konstruktionerna? I kapitlet om forskningsläge går jag igenom tre faktorer som spelar in i berättelserna. Dessa är föreställningar om nordism och den 'nordiska tanken', tanken om Ryssland som 'det andra' samt kommunism och antikommunism.

Det är tre specifika händelser som jag har valt att undersöka. Dessa – som jag något fantasilöst valt att kalla för händelseperioder – kretsar kring viktiga datum kopplade till belägringen. Den första intresserar sig för belägringens början, den 8 september 1941, då finska och tyska trupper omringade Leningrad. Den andra är Operation Iskra, en sovjetisk markoffensiv som den 12 januari 1943 lyckas delvis bryta belägringen. Den tredje och sista är den så kallade Viborgsoffensiven 10-juni 1944, då en sovjetisk offensiv drev den finska armén från Leningrad och intog den viktiga karelska staden Viborg.

Meningen med denna undersökning är inte att avgöra vad som är historiskt sant och riktigt. Syftet är inte att spåra och rekonstruera det som faktiskt hänt. Istället är det hur berättelserna konstruerats som är av intresse.

1.2 Forskningsläge

En hel del har skrivits om fortsättningskriget. Ett av de senaste exempel är Henrik Meinanders *Finland 1944: Mellan Hitler och Stalin*. Den första utgåvan kom ut 2009, men en ny och reviderad version gavs ut så sent som 2020. Meinander diskuterar Finlands politiska situation under 1944, då det finner sig inklämt mellan det växande hotet från en massiv sovjetisk offensiv och Nazitysklands påtryckningar på att landet ska fortsätta kriget. Författaren blandar detta med vardagsbeskrivningar och händelser både från och bakifrån frontlinjen, samt skriver om hur detta dramatiska år (och kriget i stort) speglas i den finska historieskrivningen.

Denna undersökning intresserar sig dock främst för svenska tidningars rapportering, och det på hela fortsättningskriget. Det finns ett antal begrepp och föreställningar som kommer att visa sig i uppsatsens analys. Nordismen, synen på Ryssland/Sovjet som 'det andra' och antikommunism spelar alla en roll i källmaterialet. Jag väljer därför att diskutera dem i detta kapitel.

I den här uppsatsen spelar föreställningarna om nordism och 'den nordiska gemenskapen' under mellankrigstiden och andra världskriget en roll. Dessa två uttryck var ofta förekommande i svensk debatt och föreställningsvärld under perioden, och kan bäst förklaras som en uppfattning om att de nordiska folken hör samman och att samarbete och goda relationer mellan deras stater är av godo.

Mikael Byström, universitetslektor och docent i historia vid Stockholms universitet, rör vid detta ämne i sin bok *En broder, gäst och parasit*. Avhandlingen fokuserar på de föreställningar om flyktingar och flyktingmottagande som fanns i Sverige under och kort efter andra världskriget. Byström menar att både debatt och praktik präglades av en så kallad

'nordisk tanke'. I detta sammanhang innebar den att Sverige först och främst hade ett ansvar för att hjälpa etniska nordiska medborgare. Denna uppsats handlar visserligen inte om migration och flyktingar, men den överlappar till viss del med Byströms tankar om nordism och nordisk gemenskap.

Det finns mycket forskning på nordism som sådant. Föreställningen om en nordisk samhörighet var inte heller ett nytt fenomen under andra världskriget. Byström skriver att tanken om skapandet om ett "beständigt nordiskt samarbete"² tog fart efter första världskriget i form av tidiga försök att etablera ett någorlunda permanent nordiskt samarbete. Bildandet av organisationer som Nordiska rådet skedde visserligen efter andra världskrigets slut, men det var resultatet av många års strävan.³ Det fanns, menar Byström, sedan länge en önskan att binda samman de nordiska länderna genom olika former av samarbeten staterna emellan.

Det var dock inte alltid helt klart om vad nordism faktiskt var. Inte heller var det tydligt exakt vilka länder som skulle omfattas av tanken. Finland var till exempel inget självklart kort. Under andra världskriget fanns det i Sverige, i synnerhet bland socialistiska och kommunistiska kretsar, en stark antifinsk hållning. Den bottnade i dels i sympatier med Sovjetunionen, mot vilka Finland stred under både vinterkriget och fortsättningskriget, dels i antinazistiska övertygelser.⁴ Finland deltog ju, som bekant, i Nazitysklands invasion av Sovjet under sommaren 1941. Tankarna om nordiskt samarbete rimmade också illa med det faktum att Finland stred sida vid sida med en stat som hade invaderat och ockuperat två andra nordiska länder – Danmark och Norge. Att Sverige tillät att tyska trupper och material transporterades genom landet – resurser som användes för att stärka Tyskland i det ockuperade Norge – passade inte heller in med tankarna om nordisk gemenskap.⁵

Vid sidan om nordismen figurerar även föreställningar om kommunism och 'den andre' i denna uppsats. Sovjetunionen – och i förlängningen Ryssland – har betraktats på olika sätt i europeisk historia. Ofta har det stora landet i öst konstruerats som något annorlunda, antingen som något som är helt främmande för den europeiska kontexten, eller som ett gränsland mellan Europa och Asien. Att beskriva europeiska länders uppfattning och relation till Ryssland genom tiderna är ett vanskligt arbete, och jag kommer att undvika det i denna uppsats. Det kan dock vara värt att ta upp några av de vanligare föreställningarna som fanns under 1900-talets första hälft, och som också dyker upp i källmaterialet.

Iver B. Neumann behandlar i sin bok *"Uses of the other: "The East" in European Identity Formation"* hur Ryssland har uppfattats av väst- och centraleuropéer sedan 1500-talet. Jag kommer koncentrera mig på Sovjetunionens epok. I sin behandling av mellankrigstidens Sovjet skriver Neumann att "Russia was seen as part of Europe, but a somewhat errant part."⁶ Ryssland/Sovjet (termerna används i princip som synonymer i källmaterialet, och kommer härmed också används som sådana) sågs som en stark maktfaktor, som stod utanför Europa men som utgjorde ett potentiellt hot mot det genom sin revolutionära politik och militära

² Byström, Mikael, i *En broder, gäst och parasit – Uppfattningar och föreställningar om utlänningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947*, s.68.

³ Byström, s.69.

⁴ Byström, s.69.

⁵ Byström, s.71.

⁶ Neumann, B Iver, i *Uses of the Other – "The East" in European Identity Formation*, s.101.

kapacitet. Den slutgiltiga formuleringen av Sovjetunionen som det stora hotet i öster skulle komma att ske under kalla kriget, men den tog sin början långt tidigare.

Sovjet kom att uppfattas som en del av ett barbariskt 'Asien'. Något som är en antites till det europeiska, och som utgör ett direkt hot mot det civiliserade Europa.⁷ Man kan se en liknande strömning i mellankrigsperiodens rasideologi, som menade att de slaviska folken – vilket inkluderade även ryssar – var undermänniskor. Nazityskland drog det visserligen till en ny spets, menar Neumann, i och med att slaverna helt exkluderades från mänskligheten, men det fanns redan tidigare tankar om att de asiatiska ryssarna skiljde sig från den europeiska identiteten.⁸

Så kommer vi till kommunism och antikommunism. Kommunism är en ideologi som håller sig på den politiska vänsterkanten, och som har sitt ursprung i mitten av 1800-talet. Karl Marx, som år 1848 författade det *Kommunistiska manifestet*, är nog den tänkare som oftast associeras med dess födelse. Det skulle dock dröja fram till 1917 innan den första kommunistiska staten – och med den verkliga internationella kommunistiska rörelsen – uppstod.⁹ Detta skedde i Ryssland, som i och med första världskriget hamnade i ett förödande inbördeskrig. Segrande blev de så kallade bolsjevikerna – en kommunistisk organisation – som 1922 utropade staten Sovjetunionen.

Historikern Werner Schmidt skriver att Sovjetunionen gjorde anspråk på att förkroppsliga det enda alternativet till den rådande kapitalistiska ordningen. Detta var en utmaning mot den sistnämnda, och Sovjetryssland sågs som ett reellt hot, om inte annat för att det var en stormakt med stark militär potential.¹⁰ Detta blev ett viktigt moment för diverse antikommunistiska rörelser. Antikommunism är ingen enhetlig term, utan används för att beskriva olika former av rörelser och åskådningar som i olika grad avvisar och bekämpar kommunism.¹¹ Kanske ingenstans blev antikommunismen starkare än i 1930-talets Tyskland i och med nazismens maktövertagning. Motståndet mot kommunismen – och i förlängningen det "asiatisk-bolsjevikiska" Sovjet, var en viktig faktor i stödet för Hitlers regim.¹²

Även i Sverige fanns ett motstånd mot kommunism. Det fick sig ett synnerligen stort uppsving i och med Sovjets anfall mot Finland 1939, som det svenska kommunistiska partiet beslöt att försvara. Resultat blev inte bara att svenska kommunister betraktades med stor misstänksamhet av omgivningen, men också att många medlemmar övergav partiet.¹³

1.3 Berättelseanalys som teoretiskt verktyg

Det teoretiska underlaget till denna uppsats är inspirerat av Ingmarie Danielsson Malmros. I boken *Det var en gång... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar* undersöker hon svenska berättelser om Sverige i svenska läroböcker. Dessa varierar från porträtteringen av svensk demokrati och neutralitet under andra

⁷ Neumann, s.102.

⁸ Neumann, s.101.

⁹ Schmidt, Werner i *Antikommunism och kommunism under det korta 1900-talet*, s.17.

¹⁰ Schmidt, s.20.

¹¹ Nationalencyklopedin, webbversion

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/antikommunism> (Hämtat 2021-01-02).

¹² Schmidt, s.21.

¹³ Schmidt, s.137–138.

världskriget, till förhållandet till utlänningar och främlingar. Om berättelser skriver Malmros att ”Min utgångspunkt är att alla historiska berättelser är berättande av någon, för någon, om något och med ett speciellt syfte.”¹⁴

Det kan vara värt att diskutera vad en ’berättelse’ faktiskt är. Det är inte helt enkelt att svara på. Man kan betrakta berättelser både som något historiskt och förgånget. Denna undersökning tar sig dock inte an hur historia brukas, utan intresserar sig istället för hur händelserna konstruerades och tolkades i sin nutid. Jag använder mig av termen berättelse och använder mig av samma definition som presenteras av Malmros. Berättelser är någonting som sker över tid, och de händelser som äger rum är alla sammanbundna med varandra. De styrs också i olika utsträckning av aktörerna som figurerar i dem.¹⁵ Men berättelser kan också vara något som skapas av berättaren och inte dem som faktiskt är en del av dem.¹⁶ I min undersökning så utgår jag ifrån att berättelserna skapas utifrån de faktiska händelserna av tidningarna själva, som på så sätt inordnar verkligheten i ett visst berättelsenarrativ.

Mitt arbete skiljer sig visserligen mycket från Malmros verk, om inte annat för att hennes bok behandlar svenska läroböcker samt utgår från elevintervjuer. Jag kommer inte heller använda mig av det som Malmros kallar för ’nivåer’ i berättelser, och som styr hur berättelser tillkommer och förändras över tid beroende på närhet, skribentens erfarenhet och eventuellt inflytande från maktorganisationen. Istället är jag intresserad av hur berättelserna om kriget och aktörerna i dem ser ut.

1.4 Metod och material

Källmaterialet i denna undersökning utgörs av tre svenska tidningar: *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Dag*. Jag har valt dem eftersom jag anser att de representerar tre olika politiska strömningar i svensk media under andra världskriget. *Aftonbladet* var protyskt och möjligen även pronazistiskt, åtminstone under krigets första hälft. *Dagens Nyheter* representerade en liberal linje genom hela konflikten. *Ny Dag* var det svenska kommunistpartiets tidning, och dessutom prosovjetiskt. *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* var dessutom några av landets största tidningar, vilket har gjort dem lovliga att undersöka. *Ny Dag* var mindre, men dess kommunistiska och prosovjetiska sympatier är något som skiljer ut dem från mängden. Jag anser att en analys av dessa tre tidskrifter ger väldigt olika berättelser i sitt källmaterial, och kommer att diskutera dem lite mer ingående i kapitlet för historisk bakgrund.

Källmaterialet och urvalet är förövrigt värt att diskutera mer ingående. Det är omfattande och behöver naturligtvis sällas. Till en början har jag valt att inte använda mig av utländska pressnyheter. Nyhetsbyråer som det sovjetiska TASS och det tyska DNB är ytterst ensidiga i sin rapportering. Detta är visserligen förståeligt utifrån propagandasynpunkt, men inte särskilt lovligt utifrån den här uppsatsens frågeställningar. I de allra flesta fall så förklarar den i ’vi’-form att fienden blivit driven tillbaka med stora förluster och att segrar vunnits på vissa platser. Ibland, möjligtvis när det går dåligt i kriget, så blir dessa pressmeddelanden ytterst

¹⁴ Malmros, Ingmarie Danielsson, i ”*Det var en gång... berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*”, s.17.

¹⁵ Malmros, s.26–27.

¹⁶ Malmros, s.27.

kortfattade, bestående av en eller två meningar med innebörden att strider är pågående. När Aftonbladet, Dagens Nyheter och Ny Dag väljer att återpublicera dessa meddelanden gör de också det rakt av. Det hade varit möjligt att genomföra en kvantitativ analys då man räknar hur många gånger vissa nyhetsbyråer återpubliceras. Det står dock utanför den här uppsatsens syften. Dessutom så är mitt intryck att tidningarna publicerar sovjetiskt, tyskt och finskt material i ungefär samma omfattning.

Däremot har jag valt att ta med rapporter från källtidningarnas egna korrespondenter. Dessa kan mycket väl upprepa propagandarapporter från de länder de skriver från, men jag anser ändå att de kan ge en bättre spegling av tidningen och dess åsikter. Även direkta frontrapporter – alltså längre och mer utförliga stycken med en specifik författare – har tagits med, oavsett ursprung. Jag har också använt mig av krönikor och ledare, då jag anser att de också utgör åtminstone en aspekt av tidningsredaktionens åsikter.

Metoden som används i denna uppsats är kvalitativ textanalys. Syftet med denna uppsats är som sagt att identifiera de berättelser som skapas i tidningsmaterialet: hur händelserna och aktörerna konstrueras. Genom noggrann läsning och tolkning av källmaterialet vill jag skapa mig en uppfattning om hur händelserna, striderna och människorna porträtteras. I denna undersökning hamnar två grupper i centrum – det sovjetiska folket och de sovjetiska soldaterna (ofta bara kallade 'ryssar' i källmaterialet) och det finska folket och de finska soldaterna.

Mer konkret har jag använt mig av det som Lennart Hellspong i boken *Metoder för brukstextanalys* kallar för berättelseanalys. Berättelseanalysens syfte, enligt Hellspong, är att "undersöka hur en berättelse skildrar ett skeende med handlande personer i olika situationer."¹⁷ Jag anser förvisso inte att just personer och deras handlande är relevant i denna undersökning. Däremot borde det vara möjligt att ersätta individer med grupper. På så sätt kan Sovjetunionen och Finland, samt deras respektive folk och arméer, smälta samman i specifika aktörer som agerar inom berättelserna.

Jag är i synnerhet intresserad av hur aktörerna konstrueras. Är de 'goda' eller 'onda'? Är deras sak och handlande rättfärdigt eller förkastligt? Är de duktiga eller dåliga, och vad är deras mål och syfte i berättelsen?

För att organisera analysen av källmaterialet har jag valt att skapa vad jag väljer att kalla för berättelsekategorier. Utifrån dem kommer jag sedan att dra slutsatser. De berättelser som kan skönjas inom materialet kommer att hamna under en av dessa tre kategorier:

- 1) Berättelser om nordism – här ingår föreställningar om nordisk samhörighet och samarbete, både i positiv och negativ bemärkelse.
- 2) Berättelser om kommunism – här ingår föreställningar om den kommunistiska ideologin, både i form antikommunism och faktiska kommunistiska sympatier.
- 3) Berättelser om 'det andra' – här ingår föreställningar om Sovjetunionen, Ryssland och dess befolkning som något som är annorlunda i någon bemärkelse.

¹⁷ Hellspong, Lennart, i *Metoder för brukstextanalys*, s.171.

1.5 Avgränsningar

Precis som med alla vetenskapliga arbeten måste det finnas avgränsningar. Detta gäller givetvis även mitt källmaterial. Mycket har behövt sorterats bort som kanske hade varit intressant, och en hel del av det material jag har gått igenom hade varit värt en egen uppsats.

Detta arbete intresserar sig inte för huruvida det *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Dag* rapporterar och skriver om är sant. Sanningshalten är inte relevant, och jag kommer inte att försöka stödja eller stjälpa olika påståenden. De händelseperioder jag har valt att undersöka sammanfaller med viktiga krigsoperationer och händelser kring Leningrads belägring. Jag har valt dem eftersom jag anser att de är de tillfällen då staden och dess situation åter aktualiseras, och det är ett tillfälle då dess betydelse kan komma att diskuteras. Alternativet hade varit att söka igenom tre år av tidningar i försöket att hitta rapporter från och om staden, något som hade varit i princip omöjligt.

Jag har valt att fokusera på händelser som äger rum runtom staden. På grund av detta tar jag inte upp andra krigsfronter, även de som Finland är involverat i. Den så kallade Svirfronten öster om Ladoga är ett gränsfall, då det inte är omöjligt att påstå att den hade en direkt betydelse för belägringen. Jag har dock valt att ignorera den. Viborgsoffensiven har tagits med trots att Leningrad vid dess början inte längre var belägrat. Anledning till denna avvikelse är att de finska trupperna, även om tyskarna hade slagits tillbaka, fortfarande stod väldigt nära stadens norra gräns.

Processen att välja passande händelseperiod har inte varit helt lätt. Risken har funnits att jag genom att välja ett visst antal dagar skulle missa några som hade mycket relevant material. På samma sätt har det varit svårt att säga exakt hur mycket som pressen känt till om vissa händelser. När blir alla detaljer tillgängliga (om de blir det överhuvudtaget) och när kommer de att publiceras? I slutändan har jag valt att ta upp ungefär tio dagar i varje fall, med dagarna som leder upp till en viktig händelse och några dagar efteråt. Jag anser att det är rimligt, eftersom det borde bli tydligt hur tidningarna reagerar och skriver redan innan någonting har officiellt tillkännagivits, eftersom det är sällan som någonting sker helt och hållet oväntat. Dagen då Leningrad inringades, till exempel, var inte oväntad. Jag utgår från samma logik i valet av datum att undersöka.

1.6 Disposition

Uppsatsens upplägg är tämligen enkelt. I del 2 presenteras den historiska bakgrunden. Den inkluderar en kort beskrivning av den svenska pressens verklighet före och under kriget, samt ger en inblick i tidningarna som tjänar som källmaterial. Där ingår deras historia och politiska riktning. Det tillkommer även en kort sammanfattning av vinterkriget och fortsättningskriget. Dessa konflikter är en ofrånkomlig del av den historiska bakgrunden. Även Leningrads belägring kommer att tas upp, eftersom det är stridigheterna kring staden som har tjänat som utgångspunkt för att hitta de händelser som analyseras.

I del 3 presenteras analysen av de tre undersökta tidningarna. Varje tidning har ett eget kapitel, och varje kapitel är uppdelat i tre delar efter de händelseperioder som undersökts.

I del 4 presenteras en sammanfattande diskussion av materialet, samt slutsatser.

2 Press och krig – en historisk bakgrund

2.1 Den svenska pressen under kriget

Under slutet av 1930-talet ökade de internationella spänningarna, och Europa var definitivt inget undantag. Motsättningarna mellan det aggressiva Nazityskland och västmakterna Frankrike och Storbritannien blev allt hårdare. I öster fanns också det kommunistiska Sovjetunionen som likt Tyskland ville få kontroll över nya territorium. 1939 invaderade Tyskland Polen och hamnade då i öppet krig med Storbritannien och Frankrike. Samma höst förklarade Sovjetunionen krig mot Finland i vad som skulle bli känt som vinterkriget.

Mycket kan (och har) skrivits och sagts om Sveriges neutralitetspolitik och hur pass neutral den faktiskt var. Det var dock ett faktum att landets regering ogärna ville in i en väpnad konflikt. Och nu hade kriget flyttat in på knutarna. Redan innan det bröt ut hade det blivit tydligt med behovet av en enad regering, då man i andra länder hade sett att interna motsättningar kunde utnyttjas av främmande makter. Nationell enighet blev ett starkt värdeord och ett ideal att sträva efter i dessa osäkra tider. Men det var vinterkriget som till slut ledde till att en samlingsregering bestående av fyra demokratiska partier – Socialdemokraterna, Bondeförbundet, Högern och Folkpartiet – bildades under socialdemokratiske Per Albin Hanssons ledning.¹⁸ Behovet av att fortsätta med neutralitetspolitiken blev ännu mer tydligt under 1940, då både Danmark och Norge ockuperades av Nazityskland. Intrycket av att Tyskland var oöverbanneligt och rädslan för att själva blev invaderade stärkte neutralitetspolitikens kurs. Oron för att stöta sig med Tyskland var dock starkare än rädslan för de allierade, och tyska krav och åsikter omhulldes till större grad än andra stater.¹⁹

Sveriges situation som neutral stat mellan två krigförande stormaktsblock uppfattades som utsatt. För att trygga landet och hålla det utanför kriget behövde inte bara krigsmakten mobiliseras och förberedas, utan också den civila sfären. Den svenska pressen var inget undantag.²⁰ Det fanns en önskan att undvika att publicera sådant som kunde ses som stötande av någon av stormakterna. Bland annat tillämpades ett kapitel av den svenska Tryckfrihetsförordningen som gjorde det möjligt att åtala de skrifter som publicerat ”smådliga, förgripliga eller till osämja med främmande makter syftande omdömen.”²¹ Då detta regelverk inte var helt tydligt kunde myndigheterna agera utifrån vad de själva ansåg kunde vara ett känsligt ämne, något som varierade med tiden. Det bidrog till att press och tidningar själva började utöva självzensur för att vara extra försiktiga. Just denna form av återhållsamhet – och att även offentligheten förstod dess värde – var av stor betydelse. Man skulle vara försiktig med att tala om inhemska militära institutioner och förehavanden, men också undvika ”anvisningar, hur andra makter bör eller bort handla.”²²

¹⁸ Åmark, Klas, i *Att bo granne med ondskan – Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*, S.82–83.

¹⁹ Sandlund, Elizabeth, *Beredskap och repression (1936–1945)* i *Den Svenska Pressens historia 3: Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*, s.266.

²⁰ Sandlund, s.268.

²¹ Sandlund, s.269.

²² Sandlund, s.269.

1940 skapades en ny myndighet i form av Statens informationsstyrelse, som kom att ersätta tidigare och något mindre organiserade försök till att kontrollera att de nya reglerna efterlevdes. Den hade flera olika uppgifter, men en av de mer kända av dem är kanske deras produktion av så kallade 'grå lappar'. Dessa var texter som skickades ut till press och media i landet och informerade om hur man skulle förhålla sig till vissa frågor. Dessa kunde röra alltifrån politik till det svenska försvaret. 260 sådana lappar skickades ut under kriget, och de flesta hade formen av en instruktion om att inte rapportera och skriva om specifika ämnen eller händelser.²³

Trots att denna censur skulle i första hand upprätthållas av tidningarna själva, så hade staten ändå möjligheten att med repression kontrollera pressen. Åtal kunde väckas mot dem som publicerade utrikespolitiska uttalanden som ansågs vara stötande eller olämpliga. Ett tjugotal sådana åtal väcktes under det första krigsåret, men detta verktyg minskade snabbt i användning och upphörde helt mot krigsslutet. Vanligare var att man bjöd transportförbud mot opasslig press. Det innebar helt enkelt att berörda skrifter inte fick spridas med post, Statens Järnvägar eller privata trafikföretag. Främst riktade sig transportförbud mot kommunistisk press.²⁴

Staten kunde även beslagta tidningar och skrifter. Nummer innehållande stötande artiklar och text kunde konfiskeras, även om det var en något ineffektiv åtgärd – beslaget kunde bara genomföras då skriften redan kommit ut. Man fick då nöja sig med att ta restupplagor och osålda exemplar, vilket inte förhindrade att den ovälkomna artikeln nådde en stor del av läsarkretsen. Däremot så var det ett välkommet sätt för staten att beveka upprörda utländska regeringar då de genom sådana beslag kunde visa att de gjorde sitt bästa.²⁵

Förutom kommunistiska tidningar fanns det en del nazistiska publikationer som också angreps. Av de 280 beslag som genomfördes riktade sig cirka tvåhundra mot vänsterskrifter och trettio mot nazistiska. Ingreppen mot opolitiska eller demokratiska publikationer var få i jämförelse. Värt att nämna är att tidningar som var uttalat opolitiska eller neutrala löpte mindre risk att råka illa ut. Ett undantag för denna regel var socialistiska och kommunistiska skrifter, och de var också de som drabbades hårdast av nedläggningar rent allmänt under kriget.²⁶

Källmaterialet som används i denna uppsats består av tre svenska tidningar – *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Dag*. De tidningsnummer som undersökts är de som sammanfaller med de aktuella händelseperioderna. Innan vi går vidare är det dock värt att lära känna tidningarna själva och den situation de arbetade i.

Aftonbladet

Elizabeth Sandlund skriver i *"Den Svenska Pressens Historia"* att det under 1930-talet och andra världskriget fanns vissa tidningar i Sverige som "Av såväl samtid som eftervärld [kallats för] pro- eller kryptonazistiska, en terminologi som de själva inte accepterade."²⁷ Tyskvänliga

²³ Sandlund, s.270.

²⁴ Sandlund, s.273–275, citat är hämtat från s.273.

²⁵ Sandlund, s. 275–276.

²⁶ Sandlund, s.275, 295.

²⁷ Sandlund, s.354.

och nazistiska sympatier fanns vanligen på högerpartiernas sida, med en del undantag. Kvällstidningen *Aftonbladet*, som var den största tidningen i denna kategori, kallade sig för folktopartistiskt och inte nazistisk. Sandlund är noga med att poängtera att det i de flesta fall inte fanns någon ”konsekvent och kontinuerlig uppslutning”²⁸ som gick hela tidningen, utan att det ofta var ett par medarbetare som framförde de mer extrema åsikterna, och inte nödvändigtvis ledarsidorna.

Under andra världskriget var *Aftonbladet* ägt av finansmannen Torsten Kreuger. Han beskrivs av Sandlund som en viktig maktfaktor i den svenska pressen, eftersom han förutom *Aftonbladet* ägde en annan stor tidning: *Stockholms-Tidningen*. Båda dessa tidningar var tyskvänliga under kriget. Huruvida detta överensstämde med Kreugers egna politiska sympatier är dock oklart. Politisk redaktör på *Aftonbladet* var Fritz Lönnegren. På så sätt var han också den som ansvarade för den politiska linjen, främst i ledarspalten, fram till 1943, då krigslyckan vände för tyskarna. Ytterligare en prominent person på redaktionen – och synnerligen relevant för denna uppsats – var författaren Ture Jansson. Jansson producerade många av de ledande artiklarna under krigsperioden, och var mycket vänligt inställt till Finlands sak. Sandlund skriver att han hade en proaktivistisk hållning i och med att han stödde Finlands samarbete med Tyskland. Tyskarna å sin sida såg positivt på tidningen, inte minst på grund av att *Aftonbladet* publicerade tyska artiklar, insändare och redaktionellt material. Som nämnt ovan så tog detta slut i och med våren 1943, då kriget definitivt började gå emot Nazityskland. Omställningar på den politiska redaktionen sattes då in för att tvätta bort den tyskvänliga stämpeln.²⁹

Dagens Nyheter

Det liberala *Dagens Nyheter* var en av landets största tidningar under den här perioden. Den hade dock sin beskärda del av bekymmer – inte minst på grund av dess starkt antinazistiska hållning.³⁰ Under vinterkriget hade den intagit samma ståndpunkt som den svenska regeringen genom att motsätta sig en svensk intervention på Finlands sida. I takt med att Tyskland militära succéer i Europa ökade också trycket mot de mer högljudda tysklandskritikerna inom *DN*. Denna strid mellan redaktionsanställda och Bonniers, som var tidningens ägare, fortsatte fram till årsskiftet 1942–1943. Tyskarnas motgångar ledde till friare händer i att rapportera på och diskutera kontroversiella och känsliga frågor. *Dagens Nyheter* gick framåt i upplaga, och 1945 utgjorde de faktiskt 40% av den svenska morgontidningsmarknaden.³¹

Ny Dag

Tillsammans med *Norrskensflamman* representerade tidningen *Ny Dag* Sveriges Kommunistiska Parti. Denna politiska gruppering beskrivs av Sandlund som Moskvatrogen, det vill säga att den hade kopplingar till det sovjetiska kommunistpartiet i fråga om ideologi och stöd. Som tidigare nämnt så drabbades kommunistisk press av transportförbud under kriget, och *Ny Dag* var inget undantag. Förbudet infördes redan 1940, men även innan dess

²⁸ Sandlund, s.354.

²⁹ Sandlund, s.355–357.

³⁰ Sandlund, s.329, 330-331.

³¹ Sandlund, s.316.

hade *Ny Dag* haft vissa problem. Hösten 1939, kort innan den sovjetiska invasionen av Finland, utsattes de för en annonsbojkott. Bankerna ströp krediter och krävde amorteringar, och sportbevakning blev försvårad då redaktionsfrikortet till idrottsevenemang drogs in. Ekonomiska bekymmer ledde till svårigheter med leveranser och underhåll av lokaler.³²

Trots detta lyckades *Ny Dag* med viss framgång att sprida sina tidningar. Med hjälp av insamlingar kunde man kompensera för annonsbojkotten, och transportförbudet kringgicks på olika sätt. Tidningarna kunde säljas från fasta försäljningsställen och transporteras med bil och cykelstafett. Enligt Sandlund, som citerar *Ny Dags* chefredaktör Gustav Johansson, kunde det också vara så enkelt som att fylla en resväska med tidningar, lägga den i ett tågs bagageutrymme, och låta den resa till en ort där någon annan kunde plocka upp den.³³

2.2 Två krig och en belägring

Det är värt att kort belysa några av de krig som rasade mellan 1939 till 1945 i Europa, och som trots allt utgör en viktig aspekt i denna undersökning. Andra världskriget som sådant behöver ingen större introduktion. Det bröt ut i september 1939 då Nazityskland, efter avtal med Sovjetunionen, gick in i Polen. Detta resulterade i att Frankrike och Storbritannien förklarade krig mot Tyskland, och konflikten var ett faktum.

Finland och Sovjetunionen utkämpade åren 1939–1944 två krig. Dessa brukar både räknas som en del av det stora världskriget och som separata konflikter. Det är värt att diskutera dem lite närmare, eftersom de utgör den omedelbara grunden till den här undersökningen.

Vinterkriget

Vinterkriget är tämligen välkänt. Det uppfattas som en Davids kamp mot Goliat – mellan det lilla Finland och det gigantiska Sovjetunionen. Denna konflikt, dess början och slut bör också behandlas lite mer ingående, eftersom den har en stor betydelse för denna uppsats.

Den 30 November 1939 invaderade Sovjetunionen Finland. Detta krig hade flera mål. Ett av dessa var att erövra vissa finska territorium som ansågs viktiga ur försvarssynpunkt. På Karelska näset rörde sig främst om Leningrads försvar. Denna stad, Sovjets andra till storlek och ett viktigt industriellt och militärt centrum, låg mycket nära den finska gränsen. Från den sovjetiska gränsorten Beloostrov var det knappt tjugofem kilometer till centrala Leningrad. Det fanns en vilja att utöka områdena kring staden för att på så sätt säkra den. Även vissa öar i Finska viken ansågs vara viktiga ur försvarssynpunkt av den sovjetiska regeringen. Blickar man längre norrut så fanns området Petsamo (dagens Pechengsky) som uppfattades som ytterligare en viktig försvarszon för den viktiga hamnstaden Murmansk.^{34 35}

Tidigare försök att på diplomatisk väg få kontroll över dessa territorier hade avisats av Finland. Sovjet valde då krig. Huruvida en fullkomlig invasion och annektering av Finland

³² Sandlund, s.457.

³³ Sandlund, s.348.

³⁴ Orlov, N.G et al, i *История России*, s.521. Jag har valt att använda detta ryskspråkiga material eftersom jag anser att det bidrar med en något mer detaljerad beskrivning av Sovjetunionens politiska överväganden inför vinterkriget. Utdraget är dock helt kort och huvudtesen bekräftas av *En samtidig världshistoria*.

³⁵ Hårdstedt, Martin, *Mellan öst och väst*, i *En samtidig världshistoria*, s.874.

var planerad eller inte är inte helt klart. Enligt det ryska historiska uppslagsverket *История России* (Rysslands Historia) fanns det förutom viljan att säkra Leningrad och Murmansk även planer på att installera en prokommunistisk regering.³⁶ Oavsett vad de exakta slutmålen var så var invasionen ett faktum. Förväntningen var att det finska försvaret skulle kollapsa inom ett par veckor. Att det inte gjorde det blev till ett bryskt uppvaknande för Röda armén.

Det hårdnackade finska försvaret och den dåligt förberedda och organiserade Röda armén ledde till stora sovjetiska förluster. Tusentals sovjetiska soldater dog i strid eller av köld, och en invasion som var tänkt att vara i ett par veckor varade år 1939 ut och ända in i mars 1940. I och med Moskvafreden, som undertecknades den 12 samma månad, tvingade Finland att överlämna stora landområden, däribland Karlen, dess huvudstad Viborg (Viipuri på finska) och det mer nordliga området Salla.

Sverige stödde Finland kraftigt under kriget. Även om de inte aktivt deltog i strid tjänstgjorde cirka 8000 svenska frivilliga i den finska armén. Sverige försåg även Finland med stora mängder vapen och krigsmaterial. Enligt Klas Åmarks i boken *Att bro granne med ondskan* bidrog man även med alltifrån tiotusentals handeldvapen till artilleripjäser och stridsflygplan. Åmark menar även att detta stöd var en bidragande orsak till att Sveriges låga beredskap under första hälften av 1940, eftersom svensk arsenaler hade tömts.³⁷

Fortsättningskriget

Vi närmar oss nu händelserna som är relevanta för den här uppsatsen – den finska invasionen av Sovjet, framryckningen mot Leningrad och stadens belägring.

22 juni 1941 invaderade Nazityskland Sovjetunionen. Denna enorma offensiv är känd som Operation Barbarossa, och i rysk och postsovjetisk historieskrivning betraktas den som starten på det stora fosterländska kriget. I de tyska planerna ingick även Finland. Deras uppgift var att tillsammans med tyska trupper binda sovjetiska reserver längst med den finsk-sovjetiska gränsen för att på så sätt beröva andra frontområden förstärkningar. Finland förklarade dock krig mot Sovjet dock först den 25 samma månad, efter att sovjetiska bombplan genomfört räder mot tyska och finska flygbaser på finsk territorium den 24 juni. Risto Ryti, som var Finlands president, kallade det för ett försvarskrig.³⁸

Förberedelser för konflikt verkar dock ha pågått redan innan. Den (något kontroversielle) rysk-sovjetiska historikern Nikolai Baryshnikov menar i sitt arbete *Finland and the Siege of Leningrad 1941–1944* att finska och tyska fartyg hade minerat Finska viken redan före den 25 juni, och att det finska armékommandet underordnade sig direktiv från tyskt befäl när finska förband anföll den sovjetiska gränsen.³⁹ Även Klas Åmark skriver att finska förberedelser hade pågått under en längre tid. Då tyska trupper började samlas i norra Finland för ett angrepp mot sovjetiska Murmansk så beslutade den finska regeringen att mobilisera sina egna trupper inför krigsutbrottet. Detta skedde redan den 10 Juni.⁴⁰

³⁶ Orlov, s.521.

³⁷ Åmark, s.87–88.

³⁸ Åmark, s.120–121.

³⁹ Baryshnikov, Nikolai Ivanovich i *Finland and the Siege of Leningrad 1941–1944*, s.56.

⁴⁰ Åmark, s.121.

Den finska invasionen har kallats och kallas fortfarande i Finland för fortsättningskriget – alltså en fortsättning på vinterkriget. Fredsperioden efter Moskvafreden sågs mer som ett stillestånd. Åmark skriver att i Finland så uppfattades denna konflikt som separat från den tyska invasionen, där finnarna inte var allierade med Tyskland utan ”medkrigförande”.⁴¹ Tekniskt sätt var de inte heller allierade, enligt Åmark. Samtidigt är det obestridligt att tyska trupper opererade från finskt territorium mot Sovjet. Finland avancerade dessutom förbi sina gamla gränser under kriget, och djupt in på sovjetiskt territorium.

Jag ser det inte som nödvändigt att gå igenom kriget från start till slut, men det är ändå viktigt att göra några nedslag. Det är ju trots denna period som denna uppsats intresserar sig för. Jag kommer att bortse från operationerna som pågick på de nordligaste frontavsnitten, där sovjetiska, tyska och finska trupper stred i området av Murmansk. Jag kommer inte heller lägga mycket tid på att beskriva krigshändelserna som ägde rum öster om Ladoga, på den så kallade Svirfronten. Mitt intresse ligger längre sydväst – på det Karelska näset.

Belägringens början

Offensiven började dock inte med en gång. Stridigheter pågick visserligen, men finska Karelska arméns framryckning på Näset tog inte riktig början förrän den 9–10 Juli. Baryshnikov menar att det var ett medvetet val från den finska ledningens sida, eftersom man väntade på att tyska trupper skulle komma inom räckhåll av Leningrad för att tillsammans genomföra inneslutningen.⁴²

Man kan dock konstatera att den finska arméns offensiv fortgick med viss framgång. Den 29 augusti hade finnarna tagit staden Viborg, och de 1 september hade de återtagit i princip alla områden på finska näset som hade avträtts i och med Moskvafreden 1940. Då man nådde floden Sestra och gränsorten Beloostrov stod finnarna knappt 25 kilometer från Leningrads centrum.⁴³ Ungefär samtidigt hade den tyska armén nått Nevafloden vid Leningrad, och inom en vecka skulle de komma att nå Ladogas södra strand.⁴⁴ Den 8 september erövrar tyska trupper staden Schlüsselburg och skär därmed av den sista järnvägsförbindelsen mellan Leningrad och resten av Sovjetunionen.⁴⁵ I och med detta börjar belägringen.⁴⁶

Operation Iskra

Röda armén försökte vid upprepade tillfällen bryta igenom den tyska belägringsringen under 1942. Men det var först i januari 1943 som den första verkliga genombrytningen lyckades. Den sovjetiska Operation Iskra påbörjades klockan 09.30 den 11 januari.⁴⁷ Runt den 16 erövrades Schlüsselburg, och på morgonen den 18 hade trupper från Leningrad och Volkohvfronten lyckats sluta upp. Belägringen hävdades inte helt, men en korridor som förband staden med resten av Sovjetunionen kunde upprättas. En järnväg – den så kallade Segerns

⁴¹ Åmark, s.121.

⁴² Baryshnikov, s.67.

⁴³ Google Maps.

⁴⁴ Baryshnikov, s.89.

⁴⁵ Se Bilaga 1.

⁴⁶ Jones, Michael i *Leningrad – State of Siege*, s.xviii.

⁴⁷ Jones, s.272.

Väg – byggdes snabbt, och via den kunde betydligt mer förråd och material föras in i Leningrad, oberoende av transporter över Ladogasjön.

Viborg-Petrozavodskoffensiven

I början på 1944 försämrades läget för tyska armégruppen Nord. Ryska krigsoperationer drev dem västerut mot Baltikum. Den 27 januari tvingades tyska trupper helt bort från Leningrad, och belägringen var i och med det över. Finska trupper stod dock kvar norr om Leningrad på Näset, samt ockuperade stora sovjetiska landområden i Karelen. Det sovjetiska överkommandot, vars huvudmotståndare ändock var Tyskland, beslöt att genomföra en krigsoperation för att slå Finland ur kriget och på så sätt frigöra trupper och material för invasionen av Tyskland.

Offensiven genomfördes i två huvudriktningar – en väster om Ladoga, en österut. Den östra, den så kallade Petrozavodskoffensiven, är mindre relevant för denna uppsats. Återigen – det är Leningrad som jag intresserar mig för. Den 10 juni 1944 påbörjade sovjetiska trupper sin offensiv. Trots starka finska befästningar lyckades Röda armén, med hjälp av en jättelik ansamling artilleri, snabbt bryta sig igenom dem. Knappt 10 dagar senare, den 20 juni, erövrades Viborg från finnarna. Offensiven avstannade dock därefter. I en serie avgörande slag lyckades den finska armén slå tillbaka de sovjetiska styrkorna, och fronten kom till ett stillestånd. Finland sökte nu fred. Den 1 september avgick finske presidenten Ryti och blev ett par dagar senare ersatt av marskalk Mannerheim, som sedan påbörjade överläggningar med Sovjetunionen. Den 19 september undertecknades den så kallade Mellanfreden i Moskva, som också avslutade fortsättningskriget. Finland förband sig att inte bara avträda de områden de redan hade förlorat 1940, utan också lämna ifrån sig ytterligare några ytterligare. Dessutom innebar överenskommelsen att finska trupper skulle driva bort de tyska förband som fortfarande befann sig i norra delen av Finland – i det som är känt som Lapplandskriget.⁴⁸

Det är inte helt klart vad det strategiska slutmålet med den sovjetiska offensiven var. Uppfattningarna varierar från att bara få Finland att sluta fred, till att tvinga landet till full kapitulation eller att invadera över 1940 års gräns. Dessa överväganden och eventuella planer är inte en del av den här uppsatsen och kommer därför inte att tas upp.

⁴⁸ Lipatov, Sergei Albertovich, webbartikel (Hämtad 2020-12-30) Denna artikel är skriven på ryska och saknar svensk eller engelsk översättning. Jag har dock valt att använda den eftersom den ger en god sammanfattning av Viborg-Petrozavodskoffensiven. Det är något jag inte har hittat annorstädes.

3. Berättelsen från och bakifrån frontlinjen

Jag har valt att dela upp analysen i tre delar – *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och *Ny Dag*. I varje tidningskategori ingår de tre undersökta händelseperioderna i kronologisk ordning. Händelseperioderna är följande:

- 1) Leningrads inringning (1–10 september, 1941)
- 2) Belägringens genombrytning (12–19 januari 1943)
- 3) Viborgsoffensiven på Karelska näset (9–21 juni, 1944)

3.1 Aftonbladet September 1941

Tisdagen den 2 september publiceras en lång artikel, författad av *Aftonbladets* Helsingforskorrespondent, om slaget vid Porlampi (eller Porlami, som det stavas här). Den bild som målas upp av finnarna är odelat positiv, och deras framgångar är i sanning imponerande. Staden Viborg har erövrats och det finska infanteriet rycker hastigt framåt. Faktiskt går det så snabbt att de marscherar upp till 60 kilometer om dagen. Det förvånar även dem själva, då de har gått i oländig terräng med full packning.

När vi på kartorna mäta ut den vi gått häpna vi själva. När det gäller att förfölja den slagna fienden gör man det omöjliga, och soldaterna vill själva omedelbart fortsätta ner till gamla gränsen på Näset, som ligger en tuffjät ifrån oss.⁴⁹

Soldaterna kämpar hårt för att driva fienden från finskt land. De utför imponerande prestationer i dess iver att driva bort fienden. Nu då den gamla Mannerheimlinjen (en serie finska försvarsverk från vinterkriget) har återerövrats av finnarna, minns artikelskribenten händelserna från just vinterkriget. Det var nämligen här som den finska armén tappert försvarade sig mot Röda arméns anstormning.

[...] där vinterkrigets blodigaste strider ägde rum och där finnarna i månader genom övermänskliga prestationer uthärdade den mest helvetiska ryska press, där vajar åter den blåvita fanan över den härjade och blodsbestänkta terrängen.⁵⁰

Det är en poetisk skildring som berättar om en ädel kamp mot överväldigande odds. Nu äntligen är det land, som togs ifrån Finland i och med Moskvafreden, återigen i rättmätig finska ägo.

Onsdagen den 3 september publicerar *Aftonbladet* något det kallar för ett 'frivilligbrev'. Det undertecknas av översergeant Jan Falk som ska ha själv deltagit i stridigheterna vid Porlampi. Förmodligen är Falk en svensk eller åtminstone en svenskspråkig frivilligsoldat i den finska armén. Hans brev, som är tämligen långt, målar upp en mycket färggrann – och allt annat än smickrande – bild av de sovjetiska soldaterna.

Brevet är formulerat nästan som en reseberättelse – Falk skriver i nutid om hur han rör sig genom det av ryssarna hårt härjade och plågade Karelska landskapet. Röda arméns reträtt beskrivs som panikartad, men de har ändå tagit sig tid att spränga sina befästningsverk och

⁴⁹ *Aftonbladet*, 2/9–1941, s.15.

⁵⁰ *Aftonbladet*, 2/9–1941, s.15.

bunkers. Även broar och vägar har systematiskt förstört, likt allt annat som kunde användas. Enligt Falk står det inte ett obränt hus längst med reträttvägarna, och följer med att ”Ur flammorna peka de vita höga skorstenspiporna som anklagelser om ryssarnas ofattbara förstörelselusta.”⁵¹

Den ryska förstörelsen har dock inte rört allt, och längre bort från vägen hittar Falk hus som klarat sig, och han beskriver det han ser i dem. En gammal ståtlig bondgård har misshandlats rejält, upptäcker han. Rummen i husen har använts som stall, avträde och matförråd. Han hittar ett bibliotek, men inga tecken på att någon skall ha lånat eller läst någon av böckerna. Böckerna är förövrigt uteslutande propagandalitteratur, skriven av kommunistiska tänkare och politiker.

Falk drar vidare och hittar en annan bondgård. Denna är om möjligt i ännu värre skick än den föregående. Det är fruktansvärt skräpigt, med ett golv täckt av ”lump, söndriga skör, papper, potatis, rysslimpor, exkrementer”⁵² Förutom att både mat och avträde blandats på samma plats har även någon sovit på en halmmadrass på golvet – något som Falk finner mycket förvånande. Han poängterar också den starka och obehagliga lukten som råder överallt, både i husen och runtomkring. ”Ohyra överallt, rysslukt överallt. Vad är det som gör rysslukten så rasande stark? Den känns – och känns igen – på långt håll, från, skarp och bitande.”⁵³

Inte är det bättre i armélagren, som även om de är välförsvrade är mycket smutsiga och kaosartade. Vi får även möta ryska fångar. Långa och bistra fångkolonner rör det sig om, och Falk skriver att soldaterna ofta är övertygade om att de ska torteras och avrättas. Detta är nämligen det som de sovjetiska politiska officerarna har berättat för dem. På grund av detta ger soldaterna ogärna upp, och spränger sig ofta med handgranater då de håller på att bli tillfångatagna. Där slaget har stått har de lämnat efter sig massor med förråd, vapen, material och bensin. Faktiskt det enda som blivit tagit vara på är vodkaflaskorna, som nästan alla har blivit tömda.

Mot slutet av sitt brev konstaterar Falk att ryssarna dragit fram mycket hårt i Karelen. Allt har de förryskat, både i form av skyltningar och allmän vanvård. Språket de använder sig av är obegripligt, skriver han. Åkrarna stor tomma, byggnaderna förfaller, ingenting har blivit reparerat sedan Moskvafreden 1940. Detta, menar Falk, är resultatet av de kommunistiska idéerna i praktiken.

Men precis i slutet av brevet blir tonen mer munter. ”Så rycka de duktiga finska trupperna vidare framåt” skriver Falk. De tvingar in ryssarna i omringningar och driver dem på flykt. På så sätt återtar de finsk mark från dem, drivna av sin egen viljekraft och finsk ’sisu’.⁵⁴ De gör allt i deras makt att för lång tid framöver trygga kommande generationer mot det stora hotet från öster – det vill säga Ryssland – som i ”700 år vilat tungt över Finland.”⁵⁵

Falks brev är genomsyrat av en negativ berättelse om Ryssland och Sovjetunionen. Dessa två är de samma, eftersom hotet beskrivs som beständigt under många århundraden. Det ’ryska’ beskrivs genomgående som barbariskt, smutsigt och annorlunda, vilket överensstämmer väl

⁵¹ *Aftonbladet*, 3/9–1941, s.10.

⁵² *Aftonbladet*, 3/9–1941, s.10.

⁵³ *Aftonbladet*, 3/9–1941, s.10.

⁵⁴ ”Sisu” – finskt uttryck för kamplust och uthållighet, ofta som beskrivning för finsk egenskap. Svenska Akademiens Ordlista, webbversion. (Hämtad från <https://svenska.se/tre/?sok=sisu&pz=1> den 21-01-02).

⁵⁵ *Aftonbladet*, 3/9–1941, s.10

med de negativa beskrivningar som Neumann menar har använts historiskt. Dessutom så sammansmälter det negativa ryska berättelsen med det negativa kommunistiska, eftersom ryssarna är indoktrinerade av sina politiska officerare. Falk är också nog med att poängtera att den förödelse han ser är ett resultat av de kommunistiska idéerna i praktiken. På så sätt anlägger han också en skarp antikommunistisk ton. Denna mörka porträttering av Sovjetryssland och ryssarna själva ställs i kontrast med de modiga och betydligt mer normala finnarna. Detta kan tolkas som ett uttryck för nordism. Dock anser jag att det är främst i kontexten som den nordiska tanken, som den formuleras av Byström, kommer fram. Falk är ju frivillig svensk (eller åtminstone svenskspråkig) soldat i den finska armén. Han kämpar för Finland, och hans berättelse om hur han gör det publiceras i Aftonbladet. Detta visar på en solidaritet med den finska saken, och på så sätt, även solidaritet med tanken om en nordisk samhörighet mellan Sverige och Finland.

Den 6 september återvänder vi återigen till Porlampi slagfält, med en artikel som talar om de hemskheter som utspelades där. Slagfältet beskrivs som ohyggligt och är fullkomligt översållat med ryska lik. Stanken de ger ifrån sig är outhärdlig, och kropparna är svårt sargade av artilleri och flygangrepp. Vi får även en inblick in i hur det gick till. När det finska artilleriet började skjuta tog det inte länge innan de ryska trupperna ”var en enda skrikande panikartad människomassa” som övergav vapen och förnödenheter och flydde in i skogarna.⁵⁶

Dessa beskrivningar utgör en stark kontrast mot nästa scen som reportern beskriver. Mitt i den stinkande ryska liklukten får vi ta del av en jämförelsevis vacker död. Reportern skriver att ”Under ett träd ligger en stupad finsk soldat. Det är en yngling med vackra drag, som dödats av en kula i huvudet.”⁵⁷

Den vackre unge mannen stinker inte, och inte heller verkar hans skönhet ha tagit skada av skottet som dödade honom. En lotta pysslar om honom, lägger en filt kring honom och tar reda på hans dödsbricka och personliga dokument. Ett brev hittas, skrivet på svenska och skickat från den finska staden Borgå. Det visar sig att den döde hade ett svenskt namn – Lasse – och brevet är skickat till honom från hans fästmö eller flickvän – Agda. Hon skriver att hon hoppas att han snart ska få permission och ser fram emot att träffa sin älskade igen. Då brevet lästs upp blir stämningen vid den döde sorgsen. ”En djup tystnad inträder, och lottan håller med möda inne sina tårar.”⁵⁸

Vi får även här se ett uttryck för den svensk-finska och nordiska samhörigheten. Lasse och Agda är åtminstone finlandssvenskar, och deras sorgliga berättelse tjänar förmodligen till att dra tankarna till hur nära Finland är Sverige. Här har vi ett ungt finskt par som lika gärna kunde ha varit svenskt, något om borde tjäna till att stärka sympatin för dem – och i förlängningen – känslan av svensk och finsk samhörighet.

Nästa dag, den 7 september, får vi besöka Villmanstrand i Finland. Staden beskrivs som fredlig och nästan idylliskt, och det är svårt att tänka sig att ett krig pågår. Det enda som bryter med det är den finska militären och de ryska fångarna. Artikelförfattaren förvånas av det faktum att de ryska fångarna inte alls försöker fly. Finnarna verkar veta det säkert, och låter därför dem

⁵⁶ *Aftonbladet*, 6/9–1941, s.3.

⁵⁷ *Aftonbladet*, 6/9–1941, s.3.

⁵⁸ *Aftonbladet*, 6/9–1941, s.3.

röra sig fritt i grupper om flera man, både till häst och till fots. ”De trivas betydligt bättre med sina nuvarande liv, än med de nyligen lämnade.”⁵⁹

Det är inte helt tydligt vad denna mening åsyftar. Jag ser två alternativ: det ena är att ryssarna är glada för att ha sluppit undan stridigheterna, den andra är att de är glada att slippa Sovjetunionen. Det kan vara en blandning. Men kärnan är att de är väl behandlade och jobbar frivilligt – så pass så att de inte visar några tecken på att försöka ta sig ur den finska fångenskapen.⁶⁰

I september 1941 uppträder både en profinsk och antirysk i *Aftonbladet*. Intrycket man får av artiklar, ledare och frontrapporter från denna period är att Finland har vunnit en fantastisk seger. Den Röda armén är i full reträtt på Karelska näset, och de finska trupperna är dem hack i häl. Slaget vid Porlampi, som resulterade i att en sovjetisk division omringades och krossades, intar här en central roll. Mycket av materialet handlar just om detta slag och dess efterdyningar. Samtidigt finns också en mycket stark antisovjetisk berättelse. Finnarnas framgångar kontrasteras mot beskrivningar av sovjetisk/rysk efterblivenhet och barbari. Kampen mellan dessa både krafter blir den berättelse om hur Finland tappert återtar sina territorier på Karelska näset. Den positiva bilden av finnarna stärks dessutom genom att de sovjetiska fångarna visas upp som nöjda med sin fångenskap.

Januari 1943

Striderna under denna period utkämpas främst mellan tyska och sovjetiska trupper. Likt Ny Dag och Dagens Nyheter rapporterar *Aftonbladet* på genombrytningen av Leningrads belägring, men publicerar i princip inget relevant material innehållande värderande berättelser. Det är därför svårt att dra några slutsatser från det.

Juni 1944

Den 10 juni skriver *Aftonbladets* Helsingforskorrespondent om att den sovjetiska offensiven nått väldigt små framgångar. Förlusterna i stridsvagnar och manskap är stora, och det rapporteras det att finnarna lyckas skjuta ner inte mindre än 24 stridsplan på en dag.⁶¹ Det verkar som att källan till denna artikel är finsk frontpress, men inga referenser till källor görs och *Aftonbladets* Helsingforskorrespondent är ensam undertecknad. Eftersom offensiven precis inletts är materialet dock ganska begränsat.⁶²

Nästa dag upprepas tesen om att de sovjetiska framstegen är små men fruktansvärt kostsamma. Ryssarna förlorar enormt mycket i manskap, stridsvagnar och flygplan. ”Bolsjevikdivisionerna” slår sig blodiga mot de finska befästningarna, och ”med strömmar av dyrbart blod får betala för varje kvadratmeter mark, som de önskar erövra på näset.”⁶³ De har inget annat val än att forcera en mäktig försvarslinje, gjuten i stål, betong och sten på alla viktiga platser på Näset. Den finska armén möter dem modigt: ”[den] drar åter ut till kamp

⁵⁹ *Aftonbladet*, 7/9–1941, s.3.

⁶⁰ *Aftonbladet*, 7/9–1941, s.3.

⁶¹ *Aftonbladet*, 10/6–1944, s.1.

⁶² *Aftonbladet*, 10/6–1944, s.1.

⁶³ *Aftonbladet*, 11/6–1944, s.1 och 9.

med tillförsikt och förlitande sig på sin rättvisa sak.” Vältränad, välutrustad och övertygad om det rätta i deras kamp, kämpar de likt under vinterkriget mot en överväldigande fiende.⁶⁴ Den generella antiryska berättelsen, i vilken ryssarna konstrueras som ganska inkompetenta motståndare, kombineras här med en antikommunistisk berättelse, i och med att det är just bolsjevikiska trupper som står sig blodiga mot den mäktiga finska försvarslinjen.

Denna trend i rapporteringen fortsätter under de kommande dagarna. Häftiga finska motangrepp är i gång för att sinka ryssarna, och i en artikel så citeras ett par sårade finska militärer. Trots de hårda striderna är de fulla av tillförsikt, även om ryssarna gör en del framsteg. Men dessa framsteg beror på att de ”kastade fram så stora massor att en del av dem naturnödvändigt måste komma igenom våra hinder.”⁶⁵ De gigantiska sovjetiska reserverna, samt den enorma koncentrationen av artilleri och flyg är det som har varit avgörande i den sovjetiska offensiven. De ryska jaktplanen flyger aggressivt och är överallt, och anfaller alltid urskillningslöst – allt ifrån bilar till cyklister på vägarna. Till och med civilpersoner som jobbar på åkrarna blir angripna av det sovjetiska flygvapnet. Sovjetisk grymhet och förödelselusta framkommer här tydligt. Det framstår som att de är villiga att inte bara angripa fiendetrupper, utan även oskyldiga civila.

Den sovjetiska överlägsenheten i flyg handlar uteslutande om antal. De rör sig, skrivs, det, i stora formationer om 100 plan – en blandning av bombplan och jaktplan. Det är de är även de bästa modellerna Röda armén har att erbjuda, vilket ses som ett tecken på hur mycket vikt Sovjet lägger på offensiven mot Finland. Men finnarna kämpar väl, och under två dagar har de skjutit ner inte mindre än 60 maskiner – utan att för den skulle förlora ett enda eget. Detta, skriver artikelförfattaren, trots att den dåliga sikten gynnat angriparen. Överallt har ryssarna lidit ”oerhörda manskupsförluster, och terrängen är översållad av ryska lik och förintade stridsvagnar, där kampen böljat fram.”⁶⁶ Men samtidigt har även de första striderna kostat de finska försvararna dyrbara offer, även om intrycket ges av att de är långt mindre. Finland förblir dock fast beslutet att kämpa mot fienden. Likt under vinterkriget så står här valet mellan att gå under och att kämpa på liv och död för landets frihet. Det folk som står bakom frontlinjen är berett att göra sitt yttersta för att stå emot fienden.⁶⁷

Den 19 och 20 juni är andan i rapporteringen mindre optimistisk. Viborg faller till ryssarna, och det står klart att Sovjetunionen inte är ute efter några begränsade mål. Nu är det en fråga om hela Finland får vara fritt eller inte.⁶⁸ Läget är allvarligt, och den ryska pressen är värre än under vinterkriget. Men det innebär bara att hela nationens styrka måste mobiliseras för att möta svårigheterna. Land och folk är i vågskålar, och den finska självständigheten och friheten är helig för varje finsk medborgare.⁶⁹ Soldaterna strider heroiskt mot den materiella övermakten. Trots motgångarna så råder det ordning och disciplin i trupperna, och männen är lugna och offervilliga i kritiska situationer. De finska förbanden – och med dem hela Finland – fortsätter att bittert strida mot den numerärt övermäktiga fienden.

Den dominerande berättelsen under juni 1944 är återigen den profinska. Finlands försvarskamp mot fienden står i centrum i *Aftonbladet*. Ryssarna konstrueras endast som

⁶⁴ *Aftonbladet*, 11/6–1944, s.1 och 9.

⁶⁵ *Aftonbladet*, 12/6–1944, s.1 och 19.

⁶⁶ *Aftonbladet*, 12/6–1944, s.19.

⁶⁷ *Aftonbladet*, 12/6–1944, s.19.

⁶⁸ *Aftonbladet*, 19/6–1944, s.1 och 2.

⁶⁹ *Aftonbladet*, 20/6–1944, s.18.

motståndare som den finska armén effektivt mejar ner i stora antal, men som tack vare sitt enorma antal ändå bryter sig igenom. Deras grymma villighet att angripa allt de ser framkommer även här, i och med att deras flygplan till och med angriper civila. Dessa beskrivningar kan kategoriseras som en del av den antisovjetiska berättelsen. Den profinska berättelsen är dock den som tar upp mest plats, för det är en rättvis kamp för sin överlevnad Finland utkämpar mot mäktiga odds.

Denna händelseperiod kan med framgång delas upp i två faser. De första dagarna är rapporteringen full med tillförsikt. De finska trupperna slår framgångsrikt tillbaka Röda armén och tillfogar den stora förluster. De små landvinningar den gör är mycket kostsamma, och överlag är de bara möjliga eftersom sovjeterna kastar fram så enormt mycket manskap och material att de inte går att ta död på tillräckligt snabbt. Den andra hälften av undersökningsperioden är mer pessimistisk, då det står klart att Röda armén snabbt brutit igenom försvarslinjerna och håller på att inta Viborg. Trots detta poängteras det att det finska folket står redo att kämpa för sin överlevnad, och att Sovjet fortsätter lida stora förluster i varje strid. Tonen förblir sympatisk för den finska saken, och Sovjetunionen är fortfarande det stora kommunistiska hotet i öster. Antikommunismen och det annorlunda ryska som de beskrivs av Schmitt respektive Neumann ligger även här tung över *Aftonbladets* berättelse.

3.2 Dagens Nyheter September 1941

En av de starkaste hyllningarna av Finland och den finska armén finner vi i de militära krönikorna, undertecknade av '*Dagens Nyheter*'s militära medarbetare'. Den 2 september publiceras en krönika kallad "Slaget om Finland" och som presenterar en ytterst pro-fisk berättelse. Först och främst konstateras det att det krig som pågår nu endast är en fortsättning på det föregående, och att Moskvafreden endast har varit ett avbrott. Men nu avancerar finnarna återigen och tar tillbaka det som är deras. Och det är en elitarmé det rör sig om:

Det är mästare i krigets konst som här alltjämt lett och leder, men så har han [Mannerheim] även alltjämt ett oförligneligt redskap till förfogande som av 'INGA' andra i världen överträffas. Det är med berättigande stolthet som Norden, till vilken folkrets den nationen och den stam hör som förmått uträtta detta, kan peka på sagda förhållanden; minst en stor fältherre i spetsen för en armé som alltigenom är en elitarmé...⁷⁰

Kampen är hård, skrivs det, men det ädla, dyrbara blod som spills har inte spillts förgäves. Välutrustade sovjetiska divisioner krossas och kastas tillbaka, och Finlands kamp för att återta sina förlorade landområden har nu i princip vunnits. Samtidigt så återstår det mycket strid än – den som krävs för att trygga den finska gränsen.⁷¹ Denna krönika ger en oerhört profinsk berättelse, som förutom att klart stödja den finska saken också inkluderar den i ett nordiskt perspektiv. Finnarna är ju som sagt en nordisk 'stam', och Norden kan med rätta vara stolt över dem. Detta är nog det starkaste uttrycket för nordisk samhörighet som går att hitta i *Dagens Nyheter*'s material. Finnarnas framgångar kopplas mycket intimt med en nordisk gemenskap.

Men samtidigt så får vi också ta del av en annan, mer obehaglig vision av kriget. Den 5 september publiceras en rapport från slagfältet vid Porlampi. Det är en hemsk syn, där de

⁷⁰ *Dagens Nyheter*, 2/9–1941, sista sidan.

⁷¹ *Dagens Nyheter*, 2/9–1941, sista sidan.

döda ligger i en ännu ångande massa och i ett ”virrvarr av lemlästade stupade, en orgie i död och undergång.”⁷² Kriget beskrivs av den anonyma skribenten i termer av fruktansvärda händelser. Bland de döda ryssarna ligger de som endast ett par timmar tidigare fortfarande levde och plågades av hemska smärtor.

Men ändå finns det utrymme för mänsklighet. Ingen av sidorna visar hänsyn eller medlidande medan striderna pågår, men efteråt så hjälps vän och fiende åt för att röja upp. De överlevande ryssarna går fritt runt för att ta hand om de döda och plocka upp övergiven utrustning. Reportern får ta del av en begravning då hundratals döda dumpas i öppna massgravar. Lakoniskt, om än med medlidande, skriver han att det inte finns ett annat val, eftersom de meniga ryska soldaterna inte har identifikationsbrickor. ”Här [soldaten] icke en gång ett nummer och han blir lagd i jorden precis där han fallit. [...] han försvinner helt enkelt från jordens yta.”⁷³

I samma tidningsnummer finns det en lång ledare som diskuterar Finlands nuvarande situation. Den gamla gränsen på Näset har ju uppnåtts, och frågan är vad som skall hända härnäst. *DN* driver tesen att landet skall vara försiktigt med vad det gör härnäst. Man ska akta sig för fantasier om ett Storfinland med landvinningar inne i Sovjetryssland, något ledaren oroar sig för kan finnas bland vissa grupper i den finska regeringen. Folket i sig är dock inte intresserade, och det skulle vara ett misstag för både finska och svenska observatörer att tolka det så. Finland bör fokusera på att trygga sin gräns mot faran i öst – men inte mer än så. Finland riskerar att hamna i ett tvångsläge, låst mellan sina tyska bundsförvanter och Sovjet, och bör vara försiktig med hur det planerar sin politik.⁷⁴

Den kanske mest intressanta artikeln under hela denna tidsperiod är en som vi möter den 8 september. Den fokuserar visserligen inte på den finska fronten, men förmedlar en mycket målande berättelse om Sovjetunionen och dess folk. Artikeln är skriven av *DN:s* Berlinkorrespondent, som verkar ha använt sig av tyska frontrapporter. De tyska källorna presenteras här rakt av och utan en diskussion, och det är svårt att avgöra var *DN:s* röst slutar och den tyska tar vid.

Hela artikeln driver tesen om att kriget i öst är i allting helt annorlunda det som setts i väst. De tyska soldaterna har ju under de senaste åren slagits på många platser i Europa, och överallt, menas det, har de ändå varit i en europisk miljö. De har kunnat förstå det främmande de stött på. Men nu befinner sig de på en helt annan plats – en som i det närmaste är på en annan planet. I Sovjet hittar tyskarna ingenting som påminner dem om Europa. Istället för ”levande människor med normala behov och känslor”⁷⁵ hittar de bara sovjetmänniskor, smuts och elände. Det finns inga franska vinberg där, inga antika ruiner som i Grekland, utan bara torftiga städer och grå byar.⁷⁶

Även de ryska soldaterna är någonting som tyskarna inte stött på förr. Den ryske soldaten ”reagerar knappast som en normal människa” och strider i de mest meningslösa situationer.

⁷² *Dagens Nyheter*, 5/9–1941, s.8.

⁷³ *Dagens Nyheter*, 5/9–1941, s.8.

⁷⁴ *Dagens Nyheter*, 5/9–1941, s.2.

⁷⁵ *Dagens Nyheter*, 8/9–1941, s.6

⁷⁶ *Dagens Nyheter*, 8/9–1941, s.6

Det är omöjligt att beräkna vad de gör eller tänker göra. De retirerar sällan och strider desperat i situationer som är helt oförnuftiga.

Likt *Aftonbladet* rapporterar *DN* i början av september 1941 från det Karelska näset. *DN* berättar en profinsk berättelse under denna period. I en krönika blir den profinska tonen i det närmaste idoliserande. Berättelsen nordismen och samhörigheten mellan Finland, Sverige och övriga Norden är stark. Detta kontrasteras med det en skarp antisovjetisk berättelse. Det tyska materialet *DN* publicerar porträtterar Sovjetunionen och det sovjetiska folket som efterblivet och eländigt. Antikommunistisk övertygelse kombineras här återigen med det annorlunda och barbariska Ryssland, som så kraftigt skiljer sig från resten av Europa. Det finns ingen kultur här, ingenting som en europé kan kännas vid - endast fattigdom och smuts.

Samtidigt så manar *DN:s* ledarsida Finland att förhålla sig försiktighet i det fortsatta kriget mot Sovjet, och varnar för att bege sig ut på krigsföretag utöver återerövringen av de förlorade landområdena. Det finns också en aning av en prosovjetisk berättelse i materialet. Likt i *Aftonbladet* får vi ta del av det blodiga slaget vid Porlampi. Dock är de sovjetiska soldaterna mer positivt porträtterade och visas mer medlidande än de gör i *Aftonbladet*. Finnar och ryssar klarar till och med av att i en uppvisning av medmänskligt samarbete hjälpa varandra med att röja upp slagfältet.

Januari 1943

Vintern 1942–1943 är en viktig period på östfronten. Det är denna vinter som den tyska 9 armén blev omringad och krossad i Stalingrad. Det var en stor seger för Sovjetunionen, och räknas till en av vändpunkterna under kriget i stort. Mycket av det som skrivs i de undersökta tidningarna under denna tid handlar just om Stalingrad. Den finsk-sovjetiska fronten är stillastående under perioden, men det finns ändå relevant betraktelser av det sovjetiska folket och Röda armén.

Den 11 januari publicerar *DN* en ledare med namnet ”Det Ryska Smöret.” Den diskuterar Sovjetunionens kamp mot Nazityskland, och i synnerhet de uppfattningar de menar rådde under 1941. Enligt *DN* fanns det då många observatörer som förväntade sig att Sovjet mycket snabbt skulle kollapsa och att tyskarna skulle gå som en kniv genom smör. Vid krigsutbrotten skrevs det om Röda arméns totala förintelse, om att det var de sista hopradsade reserverna som kastades mot den tyska krigsmakten.

DN menar dock att denna uppfattning har varit fel. Varken tyskarna eller utländska observatörer hade räknat med de ”ryska stridskrafternas och det ryska folkets moraliska motståndskraft.”⁷⁷ Ledaren skriver att Sovjet kraftigt har underskattats. Uppfattningen har varit, menar den, att det sovjetiska folket varit olyckligt under bolsjevikerna, och att det glatt skulle välkomna tyskarna som befriare. Tyskarna själva såg det som ett enkelt företag att med sina ”herrefolks- och Gestapo-metoder” få kontroll över Ukrainas bördiga jordbruksland ställa gruvområden och industrier ”till Europas förfogande.” Men denna beräkning har slagit mycket fel, menar ledaren.⁷⁸

⁷⁷ *Dagens Nyheter*, 11/1–1943, s.3.

⁷⁸ *Dagens Nyheter*, 11/1–1943, s.3.

Just meningen om att det sovjetiska folket har underskattats och förminskats genomsyrar texten. Detta sker i en något ironisk ton riktat mot de västerlänningar och tyskar som valt att betrakta den ryska kamplusten som något som är annorlunda än den europeiska. Under invasionen berättar tyskarna om ”de ryska soldaternas egendomliga brist på skolning i konsten att ge sig.”⁷⁹ Ryssarna har visat sig tappra och villiga att offra sina liv för sitt land i de mest förtvivlade situationer – allt utom att ge upp striden. Detta, menar *DN* ironiskt, kan ju omöjligt att ha att göra med tapperhet. Istället är det ”den blint rasande fanatikernas infernaliska besatthet”⁸⁰ – i alla fall om man ska tro de tyska rapporterna. *DN:s* ledare gör referenser till tyska SS-tidningen *Das Schwarze Kopf* som de menar vägrar erkänna att ryssarna kan visa mod, hederskänsla och kamratskap. Istället för att tänka sig att sådana övertygelser är möjliga förvånas SS-skriften av den Röda armén låter sig drivas i döden i oändliga anfallsvågor. Ledaren avslutar med konstaterandet att även de enkla bönderna och arbetarna i Sovjet besitter det som i västerlandet kallas för fosterlandskärlek. De välkomnar inte den skoningslösa tyska fienden som skövlar deras land, och kämpar hellre in i döden för att försvara sina hem. Detta oberoende av hur illa de kanske levt under den sovjetiska regimen.⁸¹

Vi får här ta del av två berättelser i en – den tyska och *Dagens Nyheter*. Den tyska berättelsen fortsätter driva tesen om att Sovjetryssland är något främmande. Folket där är annorlunda, och känner och tänker på ett annorlunda sätt än tyskarna och övriga riktiga européer. Samtidigt får vi ta del av *DN:s* egen berättelse, som kritiserar den tyska och menar att det inte alls är så, och att även de sovjetiska människorna är mänskliga i att de väljer att kämpa för sina familjer och sitt land. *DN* visar dock upp tecken på en antisovjetisk berättelse. Antikommunistiska föreställningar förekommer även här, men den är snarare implicit än uttalad. Det sovjetiska folket separeras från det sovjetiska systemet i beskrivningarna av deras kamp mot inkräktarna. Kritiken, i den mån att den överhuvudtaget finns, blir här mot kommunism och inte mot landet och folket i sig.

Det finns dock en helt annorlunda berättelse. Bara ett par dagar senare, den 14 januari, publiceras en artikel skriven av *DN:s* Berlinkorrespondent. Den återpublicerar delar av en artikel från det ovan nämnda *Das Schwarze Kopf*. Denna gång är det dock ingen kritisk ton som riktas mot SS-tidningen, utan dess berättelse presenteras på ett neutralt och okritiskt sätt.

Das Schwarze Kopf är övertygad om att Sovjet inte kan vinna kriget. Ryssarnas framgångar i vinteroffensiverna 1941 och 1943 har inte haft så stor betydelse. Röda armén kan visserligen slåss om vintern, men tyskarna är än bättre på sommaren. Dessutom så måste Röda armén lyckas återerövra sina förlorade områden i västra Sovjet. Om de inte gör det kommer inte Stalin ha resurser och manskap att fortsätta kriget. *DN:s* artikel följer dock med att ”*Das Schwarze Kopf* gör även en del realistiska betraktelser om den ryska uthålligheten.”⁸²

SS-organet anser nämligen att det inte är någon större risk för att Sovjet betvingas av hunger och kolbrist. De känner nämligen ryssarna bättre än så. De är nämligen kapabla till att överleva och uthärda i princip vad som helst. De känner till reserver som är ”förborgade för

⁷⁹ *Dagens Nyheter*, 11/1–1943, s.3.

⁸⁰ *Dagens Nyheter*, 11/1–1943, s.3.

⁸¹ *Dagens Nyheter*, 11/1–1943, s.3.

⁸² *Dagens Nyheter*, 14/1–1943, s.1.

oss”⁸³ – de äter bark, rötter och insekter. De ignorerar helt förluster, och det spelar ingen roll hur många civila som kommer att svälta ihjäl. Det går inte att sätta psykologisk press på ryssarna, menas det. Kampen dock fortsätta, och då Sovjet är besekrat har Tyskland också vunnit hela kriget. Sovjetunionen är en ihärdig motståndare, men är fullt möjlig att besegra. Tyskarna har, trots allt, bara mobiliserat en bråkdel av sin totala krigspotential hittills.⁸⁴

Under januari 1943 kan man ana en del prosovjetiska – eller åtminstone proryska – utsagor och hållning i *Dagens Nyheter*. Inte mycket gott sägs om det sovjetiska systemet och regeringen som sådant, men ’vanliga’ människorna porträtteras med sympati och förståelse. Samtidigt publiceras en artikel som rapporterar på en artikel av den tyska SS-tidningen *Das Schwarze Kopf*, som målar upp ryssarna som icke-europeiska, ’annorlunda’ människor. Detta sker utan någon kritisk diskussion i en mycket tydlig demonstration av hur det ryska folket uppfattas som barbariskt och annorlunda. Det är kapabelt till saker som ett tyskt (och i kontexten även europeiskt) ’vi’ inte är, både i form av nästan djurisk ihållighet och likgiltighet inför förluster och lidande.

Juni 1944

Den 10 juni publicerar DN en ledarkrönika som handlar om hur den svenskspråkiga liberala tidningen *Svenska Pressen* dragits in av den finska regeringen. Texten är i första hand kritisk mot denna censur, men det drivs även en tes om att den finska regeringen har blivit en tysk vasall, och att samarbetet med Nazityskland drar olycka över hela Finland.

Här framstår meningen naken, det är åsiktsföljelse rätt och slätt, och bakom regeringen skymtar de tyska vapenbröderna och deras trogna tjänare.⁸⁵

Svenska Pressens chefredaktör har enligt *DN* representerat en liberal och demokratisk hållning. Om svensk press inte håller honom och hans tidning om ryggen så skulle det innebära ett svårt bakslag för demokratin i Finland. Man väljer att återpublicera den första ledaren i en illegal finsk tidning, som precis börjat ges ut nyligen. Det framstår för mig att *DN* helt är överens med innehållet.

Censuren hindrar oss från att se sanningen. Man tillåter inte en hälsosam diskussion om utrikespolitiken. Tyskland utöver ett starkt tryck på Finland, och folket vilseleds genom falska förespeglingar och censurens hårdhänta ingripande.⁸⁶

Den finska regeringen, menar både *DN* och den finska oppositionen, är att den finska regeringen måste bryta med Tyskland. Frågan är hur Finland skall undvika att dras med i fallet. ”Finska folket måste veta att regeringen saknar mod att bryta med Tyskland och därmed rädda Finland.”⁸⁷

Denna ledare publicerades precis innan den sovjetiska offensiven sätter igång. Den 13 juni, då anfallet är ett faktum, publiceras en ny ledare. Likt den förra poängter den hur viktigt det är att Finland ser till att få fred med Sovjet – och kritiserar den finska regeringen för sin oförmåga att göra det. ”Gång på gång och med största enträgenhet har det sagts: Finland

⁸³ *Dagens Nyheter*, 14/1–1943, sista sidan.

⁸⁴ *Dagens Nyheter*, 14/1–1943, sista sidan.

⁸⁵ *Dagens Nyheter*, 10/6–1944, s.3.

⁸⁶ *Dagens Nyheter*, 10/6–1944, s.3.

⁸⁷ *Dagens Nyheter*, 10/6–1944, s.3.

måste besluta sig: om Finland inte drar sig ur kriget nu, är det för sent att nå en frivillig uppgörelse.”⁸⁸

Den finska regeringens agerande kritiserar i hårda termer. Den stora rädslan bör vara att Sovjet lyckas tvingas Finland till ovillkorlig kapitulation, vilket skulle ha stora verkningar inte bara på Finland men även Sverige. Finlands självständighet är nämligen av största intresse för Sverige. Men samtidigt som den finska regeringen inte gör sin plikt så lider det finska folket, vars belägenhet är djupt tragisk. Förlusterna på Karelska näset beskrivs av *DN* som en ohygglig olycka, och något som borde kunna ha avvärijts.

Anmärkningsvärt i denna ledare är också det att Finlands krig mot Sovjet karaktäriseras som ett nytt krig, och inte en fortsättning på vinterkriget. Och inte bara det – det är ett nytt krig på Tysklands sida. I kontexten tolkar jag det som en anklagelse om att Finland inte bara bedriver ett separatkrig mot Sovjet, utan aktivt samarbetar med Tyskland. Jag har inte hittat den typen av formuleringar någon annanstans i *DN:s* material.⁸⁹

Båda ledarna är ett uttryck för Byströms formulering av nordism. Det finns en stor sympati för det finska folket och landet i sig, och deras lidande tas på stort allvar. Men detta kontrasteras mot den svidande kritik som riktas mot den finska regeringen, som kontinuerligt sviker sitt folk.

Likt *Aftonbladet* omtalar *Dagens Nyheter* de hårda striderna på Karelska näset. Med referens till finska frontrapporter presenteras även här påståendet om att de finska styrkorna tampats med en ”stor övermakt” av sovjetisk flygverksamhet. I en direkt citation av den finska rapporten skrivs att inte mindre än 60 sovjetiska flygplan skjutits ner under två dagar, och det med noll egna förluster i luftstyrkorna.⁹⁰ Dessa framgångar till trots blir tonen i *DN* blir allt mer dyster ju längre den karelska offensiven pågår. I takt med de stora sovjetiska framgångarna. Den 18 juni publiceras en krönika kallad ”Finlands sista chans” och som ska ha skrivits av en anonym representant för den finska fredsoppositionen. Den kallas av *DN* för ett förtvivlans rop.

Krönikan målar upp verkligheten i mörka färger, och menar att det snart kommer vara för sent att rädda Finland. Det hotas nu av ”undergång som självständigt rike och parlamentarisk stat”⁹¹. De stora förlusterna till trots är det omöjligt att den finska armén i längden kommer att kunna stå emot det ryska anfallet. Det finns få realistiska alternativ. Ett är att strida till slutet, vilket kommer att ödelägga landet och leda till en ny regim i sovjetisk regi, eller så avgår den nuvarande finska regeringen avgår och lämnar över till en som är villig och kapabel att sluta fred. Den anonyme skribenten anklagar den finska regeringen för att ha haft en muntlig överenskommelse med tyskarna om att tillsammans angripa Sovjet. Målet har inte bara varit att återta de förlorade territorierna, men också skaffa sig nya på sovjetisk bekostnad.

Trots upprepade erbjudanden om fred från Sovjet och västmakterna har den finska regeringen vägrat. De styrande har systematiskt felbedömt både det militära och politiska läget. Nu måste de bort för att Finland ska kunna räddas. Det är det enda hoppet för ett bevarat

⁸⁸ *Dagens Nyheter*, 13/6–1944, s.3.

⁸⁹ *Dagens Nyheter*, 13/6–1944, s.3.

⁹⁰ *Dagens Nyheter*, 12/6–1944, s.6.

⁹¹ *Dagens Nyheter*, 18/6–1944, s.5.

parlamentariskt Finland – fritt från rysk överhöghet – och för att förhindra att fler unga män stupar på fronten.⁹²

Denna typ av inlägg fortsätter under resten av undersökningsperioden. En förhandlad fred med Sovjet framhävs som det enda som kan göras för att rädda Finland. I jämförelse skrivs väldigt lite om Sovjet i sig. Sovjetunionen figurerar endast som en motståndare, som avancerar som en ostoppar lavin över Karelska näset. Förutom att vara den omedelbara motståndaren till den finska armén, så är landet också det stora hotet mot Finlands existens. Vi ser materialet inte så mycket en rädsla för det annorlunda Ryssland, utan för den kommunistiska regim som det kommer tvinga på Finland om Röda armén vinner.

Under denna tidsperiod skriver *DN*, likt *Aftonbladet* och *Ny Dag*, mycket om krigshändelserna på Karelska näset. Det är dock svårt att dra några egentliga slutsatser om innehållet. Rapporteringen framstår som balanserad och både sovjetiska och finska pressmeddelanden förekommer i ungefär samma utsträckning. Iögonfallande är dock det redaktionella materialet. *Dagens Nyheter* talar här kritiskt om den finska regeringen, och ser det som en stor olycka att Tyskland och Finland fortsätter att samarbeta. Finlands censur av regeringskritiska inrikes röster kommer på tal – och *DN* kritiserar starkt den finska regeringen för att den fortsätter gå i Tysklands ledband. Berättelsen om Finland kan alltså delas upp i två kategorier – en profinsk, som talar med medlidande och starkt stöd för Finland som nation och det finska folket, som nu lider i striderna mot Sovjet, men också en antifinsk, som hårt kritiserar den finska regeringens protyska politik. Det är egentligen inte mycket som sägs om Sovjetunionen. Landet framställs dock som ett hot mot Finland, med en hägrande kommunistisk revolutionsregering som resultatet av en sovjetisk seger. Detta passar in på en antisovjetisk berättelse.

3.3 Ny Dag September 1941

Ny Dags rapportering skiljer sig kraftigt från både *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter*. Ett av de främsta exempel på detta hittar vi i september 1941. Slaget vid Porlampi, som figurerar åtskilligt i *DN* och *Aftonbladet*, lyser här med sin frånvaro. Striderna, i den mån de alls beskrivs, presenteras som sovjetiska segrar.

Den 2 september diskuteras staden Viborgs fall på tidningens ledarsida. Slutsatserna den drar är intressanta, då tesen framförs att Röda armén medvetet utrymt staden och ”en del andra mindre betydelsefulla orter”.⁹³ Ledaren refererar också till ett uttalande i Londonradion om att denna frivilliga reträtt är ett försök från sovjetregeringens sida att blidka Finland och för att på så sätt snabbt föra dem ur kriget. På så sätt skulle nordfronten kunna likvideras snabbt. *Ny Dag* sammanfattar det sålunda: ”Som är fallet är ju de finska terrängvinsterna icke ett resultat av militära åtgärder utan av politiska.”⁹⁴

Vidare framförs tesen att fronten mot Finland (och de tyska trupper som opererar på finskt territorium) har haft sekundär betydelse och därför inte försvarats av särskilt mycket trupper.

⁹² *Dagens Nyheter*, 18/6–1944, s.5.

⁹³ *Ny Dag*, 2/9–1944, s.2.

⁹⁴ *Ny Dag*, 2/9–1944, s.2.

Samtidigt har det existerande försvaret ”uppenbarligen haft förödande verkningar för såväl de angripande tyskar som finnar. Detta har decimerat den finska armén nästan till oigenkännlighet, vilket inte undgått att göra intryck på det fredsälskande finska folket.”⁹⁵

Vi ser här en helt annorlunda bild av händelserna. Inte bara är den Röda arméns reträtt väl organiserad och frivillig, men dess försvar har också kostat de anfallande tyskarna och finnarna mycket stora förluster. Rapporter från Slaget vid Porlampi saknas här helt.

Likt *DN* och *Aftonbladet* publicerar *Ny Dag* emellanåt krönikor av en så kallad ’militär medarbetare’, som ger insikter i krigsomständigheterna från ett förmodat professionellt perspektiv. I en sådan krönika skriver signaturen H.B om situationen efter elva veckors krig. Med elva veckor förmodar jag att han refererar till kriget mellan axelmakterna och Sovjet, som bröt ut i slutet av juli.

Krönikan, som publiceras den 6 september, fortsätter driva tesen om att de finska truppernas offensiv har i främsta hand berott på sovjetisk reträtt och inte på deras egen styrka. För skribenten framstår det som att Röda armén frivilligt överger sina starka befästningar, och den gör det på grund order från den sovjetiska regeringen. Anledningen till detta är en önskan att blidka Finland och på så sätt sluta en snabb fred. En fred på nordfronten skulle vara gynnsamt – för Sovjet, för Finland, men även för Sverige. Samtidigt kritiserar den finska regeringen, och Marskalk Mannerheim själv, för att vilja erövra nya territorier utöver de som förlorades i Moskvafreden.⁹⁶

Sovjetunionen och dess sovjetiska folket beskrivs överväldigande positivt i *Ny Dag*. I en annan ledarkrönika, publicerad den 9 september, diskuteras det sovjetiska folkets mäktiga vilja och beslutsamhet att strida mot axelmakterna.

Tyskarna själva och alla observatörer måste intyga att de här [i Sovjetunionen] möter soldater och partisaner, vilka kämpar med en tapperhet, som de aldrig förr sett maken till, och en civilbefolkning, som icke döljer sitt glödande hat mot inkräktaren.⁹⁷

Sovjetunionen beskrivs som klippfast – i kontrast med motståndarna, vars inre problem håller på att driva dem till upplösning inifrån. Men det sovjetiska folkets, dess armé och partisaner, kämpar tappert och enat. De vet att de har mycket att slåss för, nämligen för de av axelmakterna ockuperade folken och för deras frigörelse, och även för att frigöra det tyska folket från det fascistiska barbariet. Denna övertygelse – och vetskapen om att de kämpar för den första socialistiska revolutionen och den frihet och ljusa framtid socialism kan ge åt världen – är det som driver sovjeterna. ”Det är källan till den okuvliga styrkan, dödsföraktet och tapperheten hos de röda trupper, som kommer att krossa sina fiender och skänka Europas folk friheten.” sammanfattas ledaren.⁹⁸

Om *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* präglas i olika grad av antikommunism, så är situationen med *Ny Dag* den omvända. Sovjetryssland och det ryska folket är positivt skildrad, men deras styrka framstår lika mycket som ett resultat av socialism och kommunism som av deras egen inneboende övertygelse och motståndskraft. De kämpar väl och tillfogar fienden svåra förluster. Det står i skarp kontrast mot de två andra tidningarna. Berättelsen om Finland är

⁹⁵ *Ny Dag*, 2/9–1944, s.2.

⁹⁶ *Ny Dag*, 6/9–1941, s.2.

⁹⁷ *Ny Dag*, 9/9–1941, s.2.

⁹⁸ *Ny Dag*, 9/9–1941, s.2.

delad. Å ena sidan finns det en sympati för det finska folket, som beskrivs som fredligt och ointresserat av kriget. Men samtidigt finns den finska regeringen, som glatt samarbetar med Nazityskland.

Januari 1943

Den 13 januari, mot bakgrund av de stora sovjetiska motoffensiverna, diskuterar en krönika i *Ny Dag* hur illa västerländska observatörer underskattat och missförstått kriget på östfronten. Både utländska och svenska rapporter har valt att blunda för Sovjetunionen och Röda arméns styrkor, och valt att porträttera dem på ett fullkomligt efterblivet och misslyckat sätt. *Ny Dag* menar sig att denna uppfattning nu, i takt med Sovjets framgångar, börjar släppa.

Vår propaganda hade skapat en lag: >Den ryska kommunismen ska spikas upp som något efterblivet, hemskt, avskräckande, och belysas av strålkastare benämnda 'Den västerländska kulturen'.⁹⁹

Man har försökt belysa allt det dåliga och visa upp hur pass efterblivet och svagt det bolsjevikiska Sovjet har varit – något som skulle vara förenligt med uppfattningen om att öst (i detta fall Asien) varit barbariskt och förhållandevis primitivt. Man har velat beskriva det så, inte minst tack vara den nära kontakten mellan finsk och svensk radio och tidningspress. Man har ignorerat det som inte stämt in i denna förmenta berättelse, men i takt med att Sovjet inte kollapsat och till och med gått till motanfall, så har många västerländska observatörer blivit tagna på sängen. I sin beskrivning av Sovjets underlägsenhet har man gått i tyskarnas ledband, menar *Ny Dag*:

Världen, som var inställd på att vilja bedragas, hade själv bidragit till att lämna dessa falska underrättelser. Tyskarna visade en njutningsfull tillfredsställelse och förnöjsam tacksamhet för all den hjälp de erhöll, då den egna militära överlägsenheten framhölls.¹⁰⁰

Krönikan pekar på hur olika framgångar och motgångar har beskrivits, beroende på om det rörde sig om Tyskland eller Sovjet. De sovjetiska reträtterna ”sågs också med en blandning av vemod, skräck och skrattdöljande affekter. Men framför radion, vid sovjetkommunikéerna, kunde skrattet ej längre döljas.”¹⁰¹

Här insinueras klart och tydligt att västerländska observatörer kanske till och med hoppats på att det skulle gå illa för Sovjetunionen. På samma gång, menar *Ny Dags* krönika, var det helt andra beskrivningar då det gick dåligt för tyskarna. Jag ser här en mycket tydlig kritik mot föreställningarna om det östliga och asiatiska Ryssland. *Ny Dag* sparar inte på orden när de förklarar hur fel man har haft om Sovjetunionen. Landet och dess folk framstår i tidningen inte som någonting annorlunda, utan som en mycket viktig stötesten i kampen mot Nazityskland.

Den sovjetiska kampviljan och motståndet ägnas ytterligare uppmärksamhet. Genombrytningen av Leningrads belägring firas med artikeln ”Leningrad – ett ointagligt bålverk”. I den behandlas stadens heroiska kamp mot fienden. Med referenser till den sovjetiska tidningen Pravda, berättas det om hur hela staden har kämpat mot de fascistiska trupperna. När tyskarna ryckte fram sommaren 1941 kämpade nämligen sida vid sida med

⁹⁹ *Ny Dag*, 13/1–1943, s.2.

¹⁰⁰ *Ny Dag*, 13/1–1943, s.2.

¹⁰¹ *Ny Dag*, 13/1–1943, s.2.

soldaterna en hel armé av civila som byggde fästningar och försvarsverk. ”Bland dessa befann sig vetenskapsmän, konstnärer, ingenjörer, studenter, lärlingar från yrkesskolorna, bondkvinnor och husmödrar.”¹⁰² Kort sagt, det rörde sig om en fullkomlig mobilisering. Denna kraftansträngning fortsatte trots tysk artillerield och flygangrepp, och ända sedan belägringen började har Leningrads befolkning byggt tusentals kilometer av befästningar kring staden, och förvandlat den till en ointaglig fästning. Människorna uppfyller sin plikt till det yttersta, och genom deras ansträngningar blir ”Lenins stora stad” ett hot och bålverk mot ”hitleristerna.”¹⁰³ Återigen framhävs den kommunistiska ideologin i samband med det ryska motståndet. Leningrad, som den ryska revolutions födelsestad, har försvarats energiskt, och enligt *Ny Dag* har det i stor del att göra med folkets lojalitet mot Lenin och de idéer och förändringar hans representerade.

Den 18 och 19 januari hade sovjetiska trupper lyckats bryta genom den tyska blockaden och upprättat en landkorridor med den belägrade staden. Den 19 publicerar *Ny Dag* en artikel med rubriken ”Leningrad höll stånd i 16 månader!” med ett utropstecken.¹⁰⁴ Leningrad höll stånd mot tyskarna i hela 16 månader, och nu har en fullkomligt framgångsrik genombrytning återställt dess förbindelse. Belägringen, skriver *Ny Dag*, har inneburit stora prövningar för staden. Men såväl civilister som militärer trotsade heroiskt alla påfrestningar och försvarade sin stad till slutet. Utan att nämna namn påminner tidningen om att vissa svenska militära experter vid belägringens början kritiserat sovjetregeringen för att den inte lät Leningrad kapitulera. Men:

De sistnämnda hade emellertid en annan uppfattning om hur en stad skall försvaras än de svenska skrivbordsstrateger och det är denna bolsjevikiska uppfattning och ståndaktighet som nu har triumferat genom stadens befrielse.¹⁰⁵

I samma nummer, i krönikan ”Dagens översikt”, talas det ytterligare om staden och dess heroiska kamp. Den skriver att förväntningarna i september 1941 var att det bara vara en fråga om dagar i de finska och tyska rapporterna innan staden föll. ”Men Lenins tappra stads tappra folk gäckade Hitlers och Mannerheims förhoppningar.” skrivs det. Det menas att de svåra umbäranden som befolkningen i staden måste ha genomgått kan ”knappast skildras”, men konstateras ändå att de aldrig hade en enda tanke på att kapitulera.¹⁰⁶

Även Finland omnämns, om än i helt andra termer. Den 18 januari publiceras en artikel om de svåra omständigheterna i landet. Enligt *Ny Dag* är folket nära svält. Matransonerna blir allt lägre och de redan låga lönerna beskattas hårt för att finansiera det fortsatta kriget mot Sovjetunionen. Det är dessutom ett erövringskrig, menar *Ny Dag* – bedrivet av en odemokratisk regering med syftet att erövra sovjetiska Fjärrkarelen. Det finska folket är de som får lida för det. Svenska livsmedelsleveranser till Finland beskrivs som meningslösa. De kommer inte folket till hjälp, utan används istället för att underhålla den ”för Hitler kämpande finska armén.”¹⁰⁷ Det är en stor orättvisa, skriver *Ny Dag*. Inte bara tvingar det Sverige att indirekt stödja Hitler, men det förlänger också det finska folkets lidande i och med att kriget förlängs. Det är också ett brott mot de övriga broderfolken i Norden, det vill säga Norge och

¹⁰² *Ny Dag*, 13/1–1943, s.2.

¹⁰³ *Ny Dag*, 15/1–1943, s.1.

¹⁰⁴ *Ny Dag*, 19/1–1943, s.1.

¹⁰⁵ *Ny Dag*, 19/1–1943, s.1.

¹⁰⁶ *Ny Dag*, 19/1–1943, s.4.

¹⁰⁷ *Ny Dag*, 18/1–1943, s.1 och sista sidan,

Danmark, som lider under tysk ockupation. Fred är av ett måste, menas det, då det är det ena som kan avsluta det finska folkets lidande.¹⁰⁸

I januari 1943 skrivs det inte mycket om Finland. Fokuset ligger på de stora sovjetiska offensiverna kring Stalingrad och Leningrad, och därmed även på Röda armén och Sovjetunionen. Mycket utrymme ägnas åt att kritisera västerländska observatörer för att de så gravt underskattat Sovjetunionens motståndskraft, och hylla den Rysslands envetna kamp mot Nazityskland. Finlands ledare fortsätter att beskrivas i negativa termer, medan Finland i sig – och i synnerhet det finska folket – skildras med medömkan, då det lider av svält samtidigt som det tvingas att kämpa som en tysk vasall. I material rörande Finland ser man tydliga uttryck för nordism. Det finns en känsla av sympati och medlidande med det lidande finska folket. Samtidigt riktas mycket hård kritik mot den finska regeringen, eftersom den genom sitt handlande förråder de övriga brödrafolken till tyskarna.

Juni 1944

Den 13 juni publiceras en artikel med referens till en sovjetisk krigskorrespondent som befinner sig på Näset. Han rapporterar om att den ryske målaren Ilja Repins hus i staden Kuokkala har bränts ner av ”tyska och vitfinska horder”¹⁰⁹. När sovjetiska trupper återtog staden upptäckte de att både gården och målarens grav blivit vandaliserade – de enda förstörda byggnaderna i ett annars oskadd del av staden. Repins gård beskrivs som en härd för den ryska kulturen, och den har förstörts av ”finska barbarer, vilka därmed än en gång bevisat, att de är värdiga stridskamrater till de hitlerska rövarena.”¹¹⁰

Den 20 juni, i samband med Viborgs fall, publiceras ytterligare en sovjetisk frontrapport som direkt anklagar Finland för dess deltagande i grymheter på sovjetiskt territorium. Det är i synnerhet Leningrads belägring som omnämns, och det sker i hårda ordalag. Det nämns att den enda anledningen till att blockaden kunde genomföras var att finnarna kom tyskarna till hjälp och skar av stadens förbindelser norrifrån. ”Allt som Leningrad under dessa år genomgått kan vi tacka finnarna för kanske i ännu större utsträckning än tyskarna.”¹¹¹ Rapporten i sig beskriver Röda arméns snabba framryckning över Näset, och poängterar att de sovjetiska soldaterna drivs av en brinnande hämndlystnad mot finnarna. De minns alla de döda kvinnorna och barnen i Leningrad, och likaså alla sina stupade och sårade kamrater. Finnarna slåss väl, och deras befästningar är starka. Men, menas det, det är ytterligare ett prov på deras grymhet. Enligt rapporten har de länge förberett sig för den sovjetiska hämnden, ”liksom mördaren i djupt av sin själ väntar oundviklig vedergällning för begångna mord.”¹¹²

Den finska rapporten om 50–60 nedskjutna sovjetiska stridsplaner under två dagar omnämns även i *Ny Dag*. Dessa påståenden avvisas dock som nonsens, med kommentaren att det är typiskt för finnarna att rapportera sådana fantastiska segrar. Ingenstans är denna kritiska ton mer tydlig än i den satiriska krönikan ”Rött och Rapp”. I den diskuteras de finska

¹⁰⁸ *Ny Dag*, 18/1–1943, s.1 och sista sidan,

¹⁰⁹ *Ny Dag*, 13/6–1944, s.8

¹¹⁰ *Ny Dag*, 13/6–1944, s.8.

¹¹¹ *Ny Dag*, 20/6–1944, s.10

¹¹² *Ny Dag*, 20/6–1944, s.10.

krigsbragderna ivrigt, och poängterar särskilt hur fantastiskt det är att de nedskjutna sovjetiska planen var av nyaste modell. Kritik riktas även mot svenska tidningar som både under nuvarande kriget och under Vinterkriget accepterade finska påståenden rakt av och gärna publicerade material som skulle framhäva hur efterbliven den Röda armén var och är.¹¹³

Likt de andra tidningarna skriver *Ny Dag* om den sovjetiska offensiven på Karelska näset, men tonen är även här annorlunda. Sovjetunionens framgångar målas inte upp som ett existentiellt hot mot Finland. Snarare framhävs den finska regeringens oförmåga att bryta sig fri från samarbetet med Tyskland och sluta fred med Sovjet som det största hotet mot Finland. Det publiceras flera krönikor och ledare som innehåller denna tes. Ett viktigt inslag i dessa texter förblir påståendet att Finland har blivit en tysk vasallstat med den finska regeringens goda minne. Enligt *Ny Dag* är detta något som har insetts även i Finland, där majoriteten av befolkningen lever fattigt under en elit av storgodsägare, finans- och industrimän.¹¹⁴ Det finska folket lever under hård censur som har som syfte att förhindra diskussion av inrikes problem och för att hålla erövringskriget mot Sovjet igång. Samtidigt förklaras det att finnarna börjat inse att de är marionetter, och att deras lidande inte tjänar något egentligt syfte förutom sina herrars berikande. Tillsammans med tyskarna har regeringen plundrat Finland på resurser och rikedomar.

Tesen om att Röda armén och Sovjetunionen tidigare har underskattats av både Tyskland och västerländska observatörer fortsätter även i juni 1944. Det faktum att Finland måste sluta fred för sitt eget bästa återkommer också flera gånger under denna period. Den finska regeringen utpekas även här som den drivande kraften bakom Finlands olycka, eftersom den i princip har gjort sig till en tysk lydregering, och på så sätt störtat landet i en kritisk situation. Fred är den enda utvägen. Samtidigt finns det en grov kritik av den finska armén, då den direkt anklagas för krigsbrott och övergrepp på de territorier den ockuperat i Karelen. Detta är en typ av rapportering som är unik för *Ny Dag*, och jag har bara hittat sådan under juni 1944. Det finns med andra ord inte bara den sedvanliga prosovjetiska berättelsen och den medlidande profinska, utan också en klart antifinsk berättelse som för en gångs skull inte bara angriper den finska regeringen.

Gemensamt för allt redaktionellt material i *Ny Dag* är sympatin för den vanliga finska befolkningen. Den beskrivs som hårt beskattad och svältande under en odemokratisk regim som har helt andra syften än sitt eget lands välstånd. Finlands agerande i kriget på Tysklands sida – trots att nordiska länder som Danmark och Norge både blivit ockuperade av de sistnämnda – ligger på det finska ledarskapet. Förhoppningen är att nu när kriget lider mot sitt slut, kommer Finland kunde skapa sig en ny framtid genom en ny utrikespolitik – en som är mer vänlig mot Sovjetunionen. Det skulle inte bara trygga freden för dem, men också för resten av Norden.¹¹⁵

¹¹³ *Ny Dag*, 12/6—1944, s.10.

¹¹⁴ *Ny Dag*, 19/6—1944, s.4.

¹¹⁵ *Ny Dag*, 21/6—1944, s.4.

4. Analys

4.1 Berättelser om Finland

Överlag så dominerar den profinska berättelsen i källmaterialet. Den finns både i *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter* och även i *Ny Dag*. Den ser dock olika ut i varje tidning, och varierar något över tid.

Aftonbladet

Aftonbladet visar upp Finland på ett mycket positivt och ärofyllt sätt. Landets krig mot Sovjet porträtteras som en ädel frihetskamp. Detta märks i samtliga händelseperioder. Under september 1941 framhävs det faktum att Finland återtar det rättmätiga land det förlorade i och med Moskvafreden. Den finska offensiven är rasande snabb, och de finska soldaterna driver outtröttligt fienden framför sig. Finnarna tillfogar Sovjetunionen enorma förluster, och de få förluster de själva lider beskrivs i poetiska ordalag – blodet de spiller är för en god och rättfärdig sak. Den stupade finske soldaten vid Porlampi framträder nästan som ett vackert helgon som dött martyrdöden, ensam och obesudlad i ett fält av massakrerade ryssar. Januari 1943 faller bort på grund av brist på relevant material, men berättelsen om finsk kamp för självständighet och existens som land finner vi även 1944. Finland kämpar hårt och tappert mot den överväldigande sovjetiska offensiven, och det är återigen en fråga om att bevara Finland som ett självständigt och fritt land. *Aftonbladet* diskuterar inte behovet av en finsk separatfred med Sovjetunion, något som skiljer dem från både *Dagens Nyheter* och *Ny Dag*. Istället är det kamp på liv och död som gäller, och det är en kamp som finnarna tar sig an med gott mod och tillförsikt. Nordismen och tanken om Sveriges samhörighet och goda relation till Finland är ett genomgående tema. Kampen mot den bolsjevistiska kommunismen framstår också som positiv.

Dagens Nyheter

Dagens Nyheter presenterar en positiv berättelse om Finland. En faktor skiljer dock den kraftigt från *Aftonbladet*, och det är att det finska folket och den finska regeringen uppträder som separata aktörer. Under september 1941 är denna distinktion försumbar. Det nämns i en ledarkrönika att det finska ledarskapet bör vara försiktiga i hur de går till väga i kriget mot Sovjet, och att de inte bör överväga några krigsplaner utöver de som syftar till att återerövra finskt territorium. Gränsen mot Sovjet bör tryggas, men det är också allt. Det finns en kritik mot Finlands samarbete med Tyskland, men den uttrycks främst i en varning om att Finland inte bör låta sig bli alltför insnärjt i konflikten mellan Sovjetunion och Tyskland. Berättelsen gällande de finska soldaterna, deras kamp och prestationer, är endast positivt. Den finska kampen får ett uppenbart stöd. I en krönika övergår berömmet över i förtjusning, och en mycket tydlig hyllning av den nordiska gemenskapen. Det är med stolthet som krönikans författare skriver att Finland ingår i de nordiska folkens samling. Nordism, som presenterad av Byström, är på så sätt en viktig faktor i berättelsen om Finland.

Men under juni 1944 förändras den profinska berättelsen något. Den finska armén och folkets kamp mot fienden är fortfarande en viktig del av berättelsen – de utkämpar en strid på liv och

död som har Finlands öde i vågskålarna. Men deras uppoffringar och lidande kontrasteras mot den finska regeringens förödande inkompetens. Den sistnämnda kritiserar hårt för att censurera meningsmotståndare. Enligt *DN* är den också fruktansvärt insnärjd i tyska intressen, och fortsätter samarbeta med Nazityskland till och med när det blivit uppenbart att kriget är förlorat. På så sätt drar det finska ledarskapet med sig hela landet i fördärvet, och det enda hoppet är att en ny regering – en regering som är villig att på riktigt söka och sluta fred med Sovjetunionen – ersätter den nuvarande. *Dagens Nyheter*s berättelse om Finland kan därför delas upp i två mycket tydliga kategorier. Stödet för Finland och sympati och medlidande med Finlands folk är uppenbar. Men kritiken mot den finska regeringen och dess handlande blir desto starkare, eftersom det är den som dragit olycka över landet. Upprepade gånger uppmanar *Dagens Nyheter* Finland till att sluta fred, då det är det enda som kan rädda det från en fullskalig sovjetisk invasion.

Ny Dag

Man ser något liknande i *Ny Dag*. Även i denna tidning görs en distinktion mellan Finland som land och folk och den finska regeringen. Uppfattningen om en närhet och samhörighet med Finland finns. Det finska folket beskrivs genomgående i positiva ordalag. Det är fredsälskande och inte alls förtjust i tanken om att strida mot Sovjetunionen, i synnerhet med tanke på de svåra förluster som tillfogas den finska armén i kriget. Finska arbetare och bönder tvingas kämpa mot sin vilja på tyskarnas sida, samtidigt som landet plågas av dålig ekonomi och svält. De enda som gynnas av det är den finska kapitalistiska eliten, som hand i hand med regeringen frivilligt gjort Finland till en nazistisk marionett. *Ny Dag* ansluter sig här till *DN*:s berättelse om den inkompetenta regeringen och det lidande folket, om än i hårdare ordalag. Den finska regeringen beskrivs av *Ny Dag* inte så mycket inkompetent som direkt illvillig – en regim som gärna tjänar Nazitysklands intressen och drar ner Finland i förtvivlan. Den nordiska tanken och gemenskapen åberopas också när det kommer till att fördöma Finlands agerande på tyskarnas sida. Norge och Danmark har ju blivit ockuperade av Nazityskland, vilket är en skymf mot de nordiska broderfolken. Det finska ledarskapet anklagas också för att aktivt ha bedrivit erövringskrig på sovjetisk bekostnad. Detta är något som inte tas upp i *Aftonbladet*, och i *Dagens Nyheter* utpekade eventuella erövringar endast som något som bör undvikas.

Ny Dag skiljer sig mycket starkt från de andra tidningarna i hur det porträtterar den finska armén. Istället för den tappra, i princip oövervinneliga här vi får ta del av i *Aftonbladet* och *DN*, presenteras läsaren en berättelse om en armé som lider stora förluster i strider med Röda armén. De stora framgångarna under 1941 visas upp snarare som ett resultat av sovjetisk reträtt än finsk styrka. *Ny Dag* refererar – och återpublicerar – också till sovjetiska artiklar, något som varken *DN* eller *Aftonbladet* gör. I dessa får vi ta del av en minst sagt negativ bild och berättelse om den finska inblandningen i kriget mot Sovjet. Här anklagas Finland direkt och i skarpa ordalag för att genom sitt deltagande i Leningrads belägring ha orsakat stora civila dödsoffer och skada på staden. Jag har inte hittat något liknande i vare sig *DN* eller *Aftonbladet*. *Ny Dag* presenterar också artiklar om finska missdåd på sovjetiskt territorium, som i fallet med målaren Ivan Repins nedbrända hus. Den sovjetiska offensiven 1944 möter en stark och slug motståndare, men det är en som konstrueras som att ha varit fullmedveten

om och fruktar hämnd för sina brott. Denna berättelse om finska förbrytelser under kriget är något som är helt unikt för *Ny Dag*.

4.2 Berättelser om Sovjetunionen

Det är något svårare att greppa berättelsen om Sovjetunionen. Finland porträtteras allmänt positivt, även om både *Dagens Nyheter* och *Ny Dag* riktar kritik mot det politiska ledarskapet. Mot bortsett denna kritik så visas det finska folket som sådant endast sympati och medlidande. Annorlunda är det med Sovjetunionen. Bilden av landet, folket och Röda armén varierar kraftigt mellan tidningarna.

Aftonbladet

Aftonbladets berättelse om Sovjetunionen är utpräglad negativt. Sovjet (och i förlängningen Ryssland rent historiskt) visas upp som ett hot som mycket länge hängt över Finland. Nu, under kommunismen, är detta hot mer påtagligt och direkt än någonsin. Men sin storlek och vapenmakt till trots porträtteras Sovjet som en inkompetent koloss, som ganska lätt besegras i strid av den finska armén, och som även då den vinner måste betala för sina segrar med enorma förluster i stridsvagnar, flyg och infanteri. De sovjetiska soldaterna varierar i beskrivningar. Å ena sidan så är de hjärntvättade av sovjetisk propaganda, och övertygade om att de kommer bli torterade och avrättade i fångenskap så väljer många att slåss till döden eller spränga sig själva. Samtidigt så strider de ganska dåligt, trots att de beskrivs som väl rustade med vapen och ammunition. Vid Slaget vid Porlami tar det inte lång tid innan de retirande ryska förbanden förvandlas till en skrikande, panikartad massa. De är också glada när de väl hamnat i finsk fångenskap, och framstår inte som benägna att fly och återvända till Sovjet och Röda armén. Som nämnt i analysen det oklart exakt vad som menas med detta – om det är en kommentar om att de är glada att ha överlevt striderna, eller om de är lättade över att slippa ifrån Röda armén och Sovjetunionen i stort.

Samtidigt beskrivs de sovjetiska soldaterna som barbariska och ociviliserade. Detta är extremt tydligt i översergeant Jan Falks brev. Röda armén har inte bara sett till att förstöra strategisk infrastruktur som vägar och broar, men också hänsynslöst bränt ner hus och gårdar. Och de gårdar de inte har förstört har de använt på sitt 'ryska' sätt. Bilden som målas upp är av ett folk – för det är just om ryssar och inte soldater det talas om – som lever i sin egen smuts och stank, och som är oförmögna att hålla rent omkring sig. Var de än drar lämnar de förödelse och misär efter sig. Deras befästa fältläger är inte bättre. Soldaterna läser ingenting i fältbiblioteken men indoktrineras på ett närmast religiöst sätt i den sovjetiska kommunistiska ideologin. Det verkar dock inte vara främst kommunismen som är problemet, utan något inneboende barbariskt hos ryssarna. Det är en rasistisk och nedsättande berättelse som kommer fram under 1941. Den överensstämmer med det Neumann skriver om det annorlunda östern, och delvis även med föreställningen om slaviska undermänniskor. Visserligen presenteras ryssarna inte som 'ickemänniskor' i *Aftonbladets* material, men de är definitivt underlägsna i sin inkompetens, förstörelselusta och smutsighet i jämförelse med de betydligt mer normala och positivt framställda finska trupperna (samt Falk själv).

Dessa ingående beskrivningar av sovjetisk inkompetens mattas av under 1944. Berättelsen om rysk underlägsenhet som folk försvinner, men berättelsen om att Röda armén är

underlägsen den finska i allt utom material kvarstår. Sovjet lider ständigt enorma förluster, och trots att de kastar fram sina bästa vapen och trupper så kan de inte mäta sig med finnarna. Det är bara det enorma antalet som gör det möjligt för dem att driva den finska armén tillbaka på Näset.

Dagens Nyheter

Dagens Nyheter har en mångfacetterad bild av Sovjetunionen – betydligt mer så än den tidningen har av Finland. *DN* publicerar ett antal artiklar från den tyska nazistiska pressen utan att för den skull diskutera eller ifrågasätta deras innehåll. Innehållet i dem är grovt och ganska nedsättande mot Sovjetunionen. Samtidigt så framhävs av i *DN:s* eget redaktionella material Sovjets och det sovjetiska folkets motståndskraft och tapperhet i striderna mot Tyskland. Men detta skiljer sig i sin tur från berättelsen om Sovjet som ett existentiellt hot mot Finland.

I september 1941 stöter vi först och främst på ryska soldater i samband med slaget vid Porlampi. Både de stupade och de som tagits till fånga skildras med visst medlidande. Beskrivningen av de soldater som begravs i anonyma massgravar framkallar sympati – det är sorgset att de försvinner från jordens yta utan namn. Både segrande finnar och besegrade ryssar hjälpa varandra att röja upp på slagfältet i en ömsesidig uppvisning av medmänsklighet. Sovjetunionen, dess politik och dess folk diskuteras inte så mycket som sådant. Istället är det vanliga människor som framhävs.

Men så kommer det tyska materialet. Hämtat direkt från *Das Schwarze Kopf* och tyska frontrapporter, blir bilden som målas upp av Sovjetunionen och det sovjetiska folket mycket dystert. Det är ett grått och ociviliserat land de tyska soldaterna kommer till, bebott av sovjetmänniskor som i bästa fall kan beskrivas som onormala. De lever och strider inte som vanliga människor. Det är inte Europa man får träffa i dess artiklar, utan en annan planet. Även om det erkänns att Röda armén strider hårt, så är det inget tvivel om att de kommer att besegras. Hur många miljoner de än låter dö i strid och svält, hur de än uthärdar genom att äta insekter och bark, så kan de inte vinna. Berättelsen om Sovjetunionen och det sovjetiska folket blir en av fanatisk och nästan omänsklig uthållighet, men en som i längden inte kan stå emot den tyska kraften.

Men januari 1943 får vi också en helt annan bild av Sovjetunionen. *DN:s* ledare kritiserar västerländska – och i synnerhet tyska – uppfattningar om att Sovjetunionen skulle snabbt och enkelt falla ihop. Ledaren motsäger sig berättelsen om sovjetisk fanatism och dum offervilja, utan poängterar istället att även det ryska folket kan kämpa för att försvara sitt fosterland. *DN* säger inte så mycket om det sovjetiska systemet som sådant (och om något riktas en pik mot regimen), men hyllar istället de vanliga människorna som modigt försvar sina hem mot inkräktaren.

Dessa hyllningar försvinner 1944. Offensiven på Karelska näset framstår som ett kostsamt blodbad för Röda armén, men Sovjetunionen målas upp som ett i det närmaste obetvingligt hot mot Finland. I princip allt material porträtterar landet som ett hot som tids nog kommer att besegra Finland. En sovjetisk seger skulle vara slutet för demokrati och parlamentarism, och skulle leda till en regim i sovjetisk anda. Ryssarna själva försvinner i bakgrunden. Fokuset ligger istället på det finska folkets lidanden och den inkompetenta finska regeringen.

Ny Dag

Ny Dag skiljer sig ut från både *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* på ett kraftigt sätt. Skillnaderna finns både i hur Sovjetunionen visas upp, och i vilka händelser som tas upp och hur berättelserna om dem konstrueras. Slaget vid Porlampi lyser som sagt helt med sin frånvaro. *Ny Dag* tonar ner sovjetiska motgångar och förluster, och framhäver istället Röda arméns framgångar i fält. Medan *Dagens Nyheter* talar gott om det sovjetiska folket, så framhäver *Ny Dag* även det sovjetiska ledarskapet och kommunistiska ideologin som en viktig och positiv faktor. Antikommunism och negativa föreställningar om Ryssland saknas helt. Dessa faktorer dyker endast upp som argument och uppfattningar som tillskrivs *Ny Dags* meningsmotståndare.

Berättelsen om den finska offensiven 1941 konstrueras som ett kostsamt företag för finnarna. De sovjetiska trupperna drivs inte så mycket tillbaka som de retirerar frivilligt. Sovjetunionen anser inte att fronten mot Finland är särskilt viktig. Ryssarna är villiga att sluta fred med dem för att kunna koncentrera sig på den tyska huvudfienden.

Ny Dag belyser Sovjetunionen på ett genomgående positivt sätt. Kritik riktas vid upprepade gånger mot andra tidskrifter som enligt *Ny Dag* underskattar eller felaktigt porträtterar Sovjet. Detta sker i samband med sovjetiska segrar, som då används som en pekpinne för att visa upp hur fel man har haft om dem. Tonen är polemisk, både i redaktionellt material och i artiklar, vilket i synnerhet märks i kommentarer på andra tidningars material. Tidningen framhäver de sovjetiska soldaterna och folket som enträgna, tappra och offervilliga – män och kvinnor som kämpar sida vid sida mot den tyska fascismen. De drivs inte bara av en stark fosterlandskärlek men också av politisk övertygelse. Det kommunistiska samhällsbygget framstår som en god sak som strävar efter fred och framgång för alla. Just det positiva fokuset på det politiska systemet är något som särskiljer *Ny Dag*. Det görs ingen åtskillnad mellan Sovjetunionen som stat och det sovjetiska folket – de är inte två separata aktörer som behandlas med varierande grad av sympati eller antipati. Röda armén porträtteras genomgående som en vältränad, välutrustad och effektiv armé som kämpar väl. Bilden av att den bara skulle ha framgångar tack vare sitt överväldigande antal saknas helt.

Viborgsoffensiv 1944 berättas inte som ett angrepp på Finland som fri och självständig stat. Detta framgår i synnerhet i de ryska rapporter *Ny Dag* återpublicerar. Det handlar om ett rättfärdigt krig, ämnat att driva Hitlers trogna allierade – Finland – från sovjetisk mark. Leningrad, vars långa belägring kostade hundratusentals människors livet, är på finnarnas samvete i minst lika hög grad som på tyskarnas. Trots detta är syftet inte att straffa Finland, utan att se till att landet tvingas till fred. Sovjetunionen vill ha goda relationer med sina grannar, och har inget intresse av att erövra eller dominera Finland.

4.2 Sammanfattning

Den här uppsatsen har identifierat ett antal trender i det analyserande materialet. I fallet Finland uppvisar alla tre tidningarna klart profinska sympatier. Föreställningar om nordism syns i samtliga. Hur de artar sig ser dock olika ut beroende på tidningar. Med undantag för *Ny Dag* konstruerar både *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* Sovjetunionen som ett hot mot Finland som fritt och självständigt land och nation. Samtidigt måste poängteras att även *Ny*

Dag presenterar en positiv bild av Finland. Men det är det finska folket som visas sympati, inte regeringen och dess politik. Det är ett en trend som finns även i *Dagens Nyheter* material, som fördömer och kritiserar den finska regeringens agerande och samarbete med Nazityskland. Kritiken i *Ny Dag* är dock betydligt grövre – enligt dem har Finland aktivt bedrivit erövringskrig mot Sovjet och den finska armén har orsakat mycket lidande och civila dödsoffer. *Aftonbladet* skiljer sig här genom att de inte kritiserar vare sig Finland, dess folk eller dess regering.

Detta uttryck för samhörighet och sympati kan med framgång kopplas till det Byström kallar för nordism. Finlands inrikes- och utrikespolitiska angelägenheter framstår som något som i högsta grad är relevant för Sverige och övriga Norden. I *Dagens Nyheter* är detta tydligast i de upprepade uppmaningarna att Finlands regering måste sluta fred för att på så sätt rädda landet från att gå under, vilket hade varit en stor olycka. I *Ny Dag* syns nordismen i bland annat utlåtandet av att Finlands samarbete med Tyskland är en skymf mot de övriga nordiska broderfolken. I *Aftonbladet* hittas uttalanden om stolthet över att det finska folket ingår i en nordisk stam och gemenskap. Dessa uppfattningar passar väl in i det Byströms formulering.

Även ideologin spelar en roll. I *Aftonbladet* framstår det som att kampen mot bolsjevism och kommunism är enbart positiv. Det är ett uttryck för antikommunism som förklarad av Schmitt. Kanske ingenstans ser vi det mer tydligt än i Jan Falks brev, där kommunismen utpekas som i högsta grad ansvarig för den misär som ryssarna lämnat efter sig i Karelen, samt en faktor i det ryska barbariet. I *Ny Dags* fall är det precis tvärtom, där den kommunistiska ideologin och det sovjetiska systemet framhävs som en viktig drivande kraft i Sovjetunionens kamp mot Nazityskland.

Bilden av Sovjetunionen är mer komplicerad än den av Finland. I både *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet* förekommer antikommunistiska och föreställningar om det som Neumann kallar för 'det andra'. De är tydligast i *Aftonbladet*. 1941 framkommer berättelser om Sovjetunionen och Röda armén som efterblivna och barbariska. Ryssarna är annorlunda och sämre än finnarna – de är illaluktande, inkompetenta och destruktiva. I bästa fall är de annorlunda från 'det egna' perspektivet, i värsta fall är de sämre. Det snuddar till och med den mer extrema uppfattningen om att slaviska folk inte skulle vara riktiga människor. Detta är en uppfattning som diskuteras i Neumanns bok, och jag tycker att den nedsättande bilden av Ryssland han beskriver passar in på den som finns i *Aftonbladet*. Denna bild passar också in i beskrivningen av *Aftonbladet* som en protysk eller till och med pronazistisk tidning fram till 1943. Negativa skildringar av Röda armén återkommer även under 1944, men inte i samma termer som man hittar under 1941.

Även i *DN* hittar vi sådana föreställningar. Tyska artiklar från SS-organet *Das Schwarze Kopf* publiceras mer eller mindre rakt av. Sovjetunionen beskrivs som grått, torftigt och befolkat av sovjetmänniskor som skiljer sig från övriga européer i hur de tänker och agerar. Men samtidigt så riktar *DN:s* ledarsida kritik mot sådana artiklar, som de menar har en helt felaktig uppfattning av Sovjet och ryssarna. Det är visserligen inte det sovjetiska systemet och ideologin som hyllas, men tesen som framförs är att ryssarnas kampvilja är lika mycket fosterlandskärlek och tapperhet som andra arméer och folk uppvisar. Just detta går emot att Sovjetryssland och dess folk skulle vara något annorlunda eller underlägset. Under 1944 utmålas samtidigt Sovjetunionen som ett stort hot mot Finlands framtid, och det finns en tydlig rädsla för att en sovjetstödd revolutionsregim ska ta makten i landet. *Dagens Nyheter*

presenterar med andra ord flera olika berättelser om Sovjetunionen, både negativa och positiva. Tidningen var trots allt liberal, och även om den motsatte sig Nazityskland – och kunde hylla det sovjetiska folket för dess insatser i kampen – så var den inte positivt inställd till Sovjetunionen som land. Hotet mot Finlands självständighet spelar här sannolikt en stor roll.

Ny Dags berättelse om Sovjetunionen är allsidigt positiv. Inte bara porträtteras Röda armén markant annorlunda på slagfältet, men föreställningar om ryssarna som något annorlunda saknas helt. Tvärtom så riktas vid upprepade tillfällen kritik, ofta ironiskt formulerad, mot dem som *Ny Dag* anser har underskattat eller förminskat Sovjetunionen, dess folk och armé. Detta stämmer väl in med att *Ny Dag* var det svenska kommunistiska partiets pressorgan. Dessutom var den prosovjetisk, och därför är det inte underligt att inställningen är positiv. Det förklarar också varför tidningen återpubliceras sovjetiskt material.

5. Avslutande kommentarer

Leningrads kamp och öde under andra världskriget är ett ämne som ligger mig mycket nära. Jag har självt bott och studerat i Sankt Petersburg, och den så kallade 'blockaden' är en mycket stor del av stadens kollektiva medvetande och självbild. Undervisning om belägringen och utflykter till historiskt viktiga platser och krigsmuseum var en självklar del av min grundskoleutbildning. Jag har även släkt och vänner som själva fick genomgå blockaden. Minnet är högst levande. Trots att dessa händelser ägde rum för mer än 70 år sedan är de en källa för både sorg och stolthet. Tyvärr har Leningrad fallit i skymundan in detta arbete, men jag känner ändå att jag lyckats belysa några av de mindre uppmärksammande aspekterna av stadens belägring.

Källmaterialet jag har använt mig av är mycket rikt. Det hade inte varit svårt att skriva flera uppsatser baserat på det. Det har varit lockande under arbetets gång att angripa det med fler frågeställningar och infallsvinklar. Leningrads belägring och hur den uppfattas i tidningarna var ett mycket intressant arbete i sig. Noggrannare studier av viktiga tidpunkter i striderna kring staden hade säkert kunnat producera ännu mer relevant material.

Överlag är fortsättningskriget en intressant period för vidare studier. Finlands deltagande på tysk sida och den finska arméns operationer långt in på sovjetiskt territorium är något som jag personligen tycker ofta hamnar i skymundan. Att studera samtida tolkningar av dess agerande kan vara mycket givande, inte bara för att ta reda på vad som hände, utan också för att se hur de uppfattades.

6. Källor och litteraturförteckning

6.1 Tryckta Källor

Samtligt tidningsmaterial har inhämtats från Lunds Universitetsbiblioteks mikrofilmarkiv.

Aftonbladet (1–10 september 1941, 12–19 januari 1943, 9–21 juni 1944)

Dagens Nyheter (1–10 september 1941, 12–19 januari 1943, 9–21 juni 1944)

Ny Dag (1–10 september 1941, 12–19 januari 1943, 9–21 juni 1944)

6.2 Litteratur

Baryshnikov, Nikolai Ivanovich, *Finland and the Siege of Leningrad 1941–1944* Helsinki-St. Petersburg: Johan Beckman Institute (2005)

Byström, Mikael, *En broder, gäst och parasit – Uppfattningar och föreställningar om utlännningar, flyktingar och flyktingpolitik i svensk offentlig debatt 1942–1947*. Diss. Stockholms universitet (2006)

Hårdstedt, Martin, *Mellan öst och väst*, i Sjöberg, Maria (red) *En samtidig världshistoria*, 2 uppl. Lund: Studentlitteratur AB (2014)

Hellspong, Lennart, *Metoder för brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur AB (2001)

Jones, Michael, *Leningrad – State of Siege*. London: John Murray (2008)

Malmros, Ingmarie Danielsson, *Det var ett gång ett land... berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Diss. Lunds universitet (2012)

Meinander, Henrik, *Finland 1944: Mellan Hitler och Stalin*. Rev uppl. Stockholm, Bokförlaget Lind & Co AB (2020)

Neumann, Iver B. *Uses of the other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press (1998)

Orlov, N.G, et al, *История России (Rysslands Historia)* (ryska) 1 uppl, Moskva: Prospekt (2010)

Sandlund, Elizabeth, *Beredskap och repression (1936–1945)* i Gustafsson, Karl Erik & Rýden, Per (red) *Den Svenska Pressens Historia III: Det moderna Sveriges spegel*. Stockholm, Ekerlids förlag (2001)

Schmidt, Werner, *Kommunism och antikommunism under det korta 1900-talet*. Lund: Nordic Academic Press (2002)

Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan – Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*. Stockholm: Bonnier (2011)

6.3 Webbresurser

Google Maps (hämtat 2020-11-01)

Lipatov, Sergei Albertovich, *Viborg-Petrozavodsk strategic offensive operation (10th June – 9th August 1944)* (ryska)

http://mil.ru/winner_may/history/more.htm?id=11933497@cmsArticle (Hämtat 2020-11-24)

Nationalencyklopedin,

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/antikommunism> (Hämtat 2021-01-02)

Svenska Akademiens Ordlista (SAOB) (Hämtat 2020-12-29)

6.4 Bilagor

Omslagsbild: Sovjetisk postering på Karelska fronten.

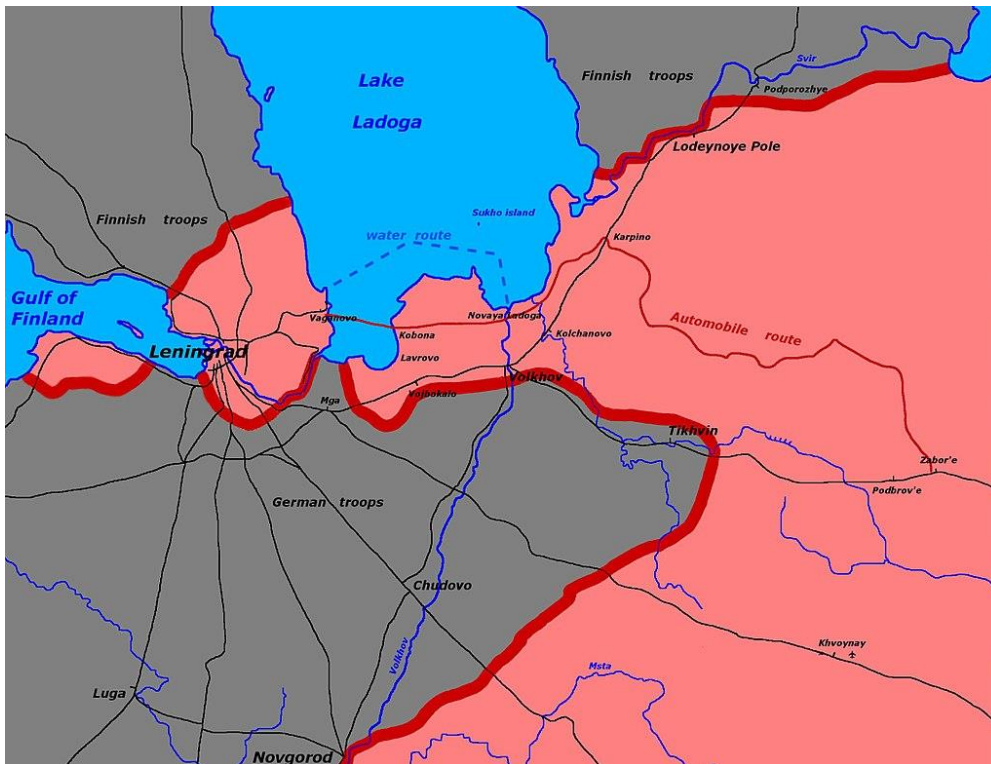
[https://megabook.ru/media/%d0%9a%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bb%d1%8c%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%b9%20%d1%84%d1%80%d0%be%d0%bd%d1%82%20\(45-%d0%bc%d0%bc%20%d0%be%d1%80%d1%83%d0%b4%d0%b8%d0%b5%20%d0%bd%d0%b0%20%d0%bf%d0%be%d0%b7%d0%b8%d1%86%d0%b8%d0%b8\)](https://megabook.ru/media/%d0%9a%d0%b0%d1%80%d0%b5%d0%bb%d1%8c%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%b9%20%d1%84%d1%80%d0%be%d0%bd%d1%82%20(45-%d0%bc%d0%bc%20%d0%be%d1%80%d1%83%d0%b4%d0%b8%d0%b5%20%d0%bd%d0%b0%20%d0%bf%d0%be%d0%b7%d0%b8%d1%86%d0%b8%d0%b8)) (Hämtad 2021-01-15)

Bilaga 1: Finsk offensiv på Sovjetiskt territorium under 1941.

https://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Finnish_operations_in_Karelia_in_1941.png (Hämtat 2021-01-03)

Bilaga 2: Ungefärliga frontlinjer vid Leningrads belägring.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b4/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%B0_%D0%B6%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B8_%D0%9D%D0%BE%D1%8F%D0%B1%D1%80%D1%8C%2C_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%B1%D1%80%D1%8C_1941.jpg (Hämtat 2020-12-18)